Munkacsoport

Agrárinnovációs folyamat a székelyföldi térségben: helyzetkép, problématérkép, fejlesztési lehetőségek[1]

Bevezetés

Az utóbbi években egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy az agrár-téma, a tág értelemben felfogott agrárium megújítása (innovációja) előtérbe kerül (média-anyagok, termékvásárok, újszerű kezdeményezések, szakmai értekezletek, gazda-szerveződések stb.).

Ez nem csak szűk értelemben vett térségi jelenség. Szélesebb körű, újszerű folyamatok jelzik, hogy a vidék, a vidéki hely újra kezd fölértékelődni, növekszik a természetes és biztonságos élelmiszerek iránti igény, a helyi adottságok és értékek egyre nagyobb figyelmet kapnak, erősödnek a helyi, térségi identitásfolyamatok.

A székelyföldi térség szempontjából ez a változási folyamat nagyon fontos lehet, hiszen ez a térség úgymond „agrárfüggő" (sokan rendelkeznek föld-tulajdonnal, a megélhetés fontos részét biztosítja az agrár jellegű tevékenység, más jellegű helyi adottság vagy kitörési pont kevés van).

Mindaz, ami ebben a térségben az 1989 utáni két évtizedben az agráriumban történt – a kisszámú, de nagyon fontos sikeres kezdeményezésektől eltekintve –, nem használta ki igazán a térség ilyen jellegű adottságait, így például a más ágazatokkal való együttműködés lehetőségeit. Az újszerű kezdeményezések száma kevés volt, s ez az ágazat csak kismértékben játszott szerepet a térségi modernizációban. Lényeges változás az utóbbi 3-4 évben következett be. Ebben az időszakban a térségi társadalmi tematizáció síkján és a gyakorlati jellegű kezdeményezések terén is egyfajta pozitív fordulat tanúi lehettünk. Az agrárinnováció jelenségkörébe sorolható kezdeményezések száma látványosan növekedett, a térségi megyei önkormányzatok több olyan fejlesztéspolitikai és támogatási programot indítottak,

---

[1] A tanulmány a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében készült a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány felkérésére. Témavezető: Biró A. Zoltán. Munkatársak: Ozsváth Berényi Hajnal, Péter Zsuzsa, Isztojka Tímea, Bogyor Izabella, Biró Z. Zoltán.

amelyek az ilyen jellegű kezdeményezések ösztönzését, illetve támogatását célozták. Lényegesen megnövekedett az egyéni, családi, lokális léptékű kezdeményezések száma, s ugyanakkor egész sor korábban is létező/működő eseményben és programban megjelentek az agrárinnovációhoz kapcsolható tartalmak.

Mi az, ami a székelyföldi térségi szemszögéből ebben a helyzetben agrárinnovációnak minősíthető? Minden olyan kezdeményezés, kísérlet, változás, amely a tág értelemben felfogott agrárium terén túlmutat az elmúlt két évtized gyakorlatán, új utakat, megoldásokat keres. Ez lehet technológia kipróbálása/meghonosítása, új termékek előállítása, a termékek hozzáadott értékének növelése (pl. feldolgozás révén), új szakmai ismeretek térségbe való behozása, az agrárinnovációt támogató szervezeti és intézményi keretek kiépítése, az agrártevékenység IT alapú megjelenítése, a marketing, PR és kommunikációs technikák alkalmazása, rendezvények-események szervezése, az innovatív kezdeményezések mediatizálása és mások.

Az elmúlt 3-4 év sok kezdeményezése, szerveződése egyfajta térségi „mozgalom" formájában is értelmezhető. Sokszereplős, többpólusú folyamatról van szó, amelynek eseményei, akciói, szereplői mögött többféle késztetés áll, és amelyhez kapcsoltan egyelőre többféle cél fogalmazódik meg. Elemzésünk keretében ezt a társadalmi jelenséget térségi léptékű „agrárinnovációs folyamatként" kezeljük, hangsúlyozva ennek a folyamatnak a sokszereplős jellegét, tartalmi és formai sokféleségét, szerveződésének és működésének nem centralizált, nem irányított jellegét.

Fejlesztéspolitikai szempontból nagyon fontos kérdés, hogy ezek a kezdeményezések mennyire lesznek tartósak, életképesek, és milyen mértékben ösztönöznek újabb és újabb hasonló kezdeményezéseket? Ha figyelembe vesszük a térségben elindult, több szinten zajló öndefiníciós folyamatot, valamint a térség versenyképességének erősítését célzó fejlesztéspolitikai törekvéseket és stratégiákat, akkor az agrárinnovációs folyamat kapcsán okkal tehető fel két fontos kérdés. Az egyik: milyen módon és milyen mértékben tud az agrárinnovációs folyamat szerepet vállalni a térség versenyképességének erősítésében? A másik kérdés: tekintettel az agrárium (örökölt) kedvezőtlen térségi helyzetére és a kapcsolódó negatív tartalmú társadalmi beállítódásokra, várható-e az, hogy ez a társadalmi szegmens a térségi társadalom szerkezetében újrapozícionálja magát, s ennek keretében milyen módon és milyen mértékben válik részévé a már működő térségi identifikációs folyamatnak? Ezekre a kérdésekre a választ az adhatja meg, hogy a jelenleg térségi

agrárinnovációként megjelölt sokszereplős és sokarcú társadalmi folyamat fokozatosan át tud-e alakulni térségi léptékű rendszerré, szerkezetté.

Helyzetfeltáró elemzésünkben arra törekedtünk, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat kontextusáról, valamint magáról a folyamatról alkossunk mozaikszerű képet. A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány felkérésére vállalkoztunk a folyamat szereplőinek, működésük társadalmi funkcióinak körvonalazására. Célunk olyan helyzetkép készítése volt, amely hozzásegít a folyamat támogatását megalapozó problématérkép megfogalmazásához, a támogatási javaslatok körvonalazásához. A célkitűzés alapján munkánk tartalma a következő volt: a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatainak, szereplőinek szakmai számbavétele és elemzése, a jelenlegi helyzetkép értelmezése, térségi problématérkép készítése, policy javaslatok megfogalmazása a kárpát-medencei támogatási politikát koordináló Vidékfejlesztési Minisztérium, valamint a térségi intézményi aktorok számára. Célunk volt az is, hogy modell-jellegű elemzést és szakmai anyagot készítsünk más térségek számára ahhoz, hogy azok hatékonyan, partneri jelleggel tudjanak bekapcsolódni a VM támogatáspolitikai tevékenységébe.

Ugyanakkor ez a tényfeltáró-elemző munka már tényleges szakmai segítség a székelyföldi térség számára is, hiszen ma még ebben a tömbmagyar térségben sincsen olyan szakmai szereplő, amely a megyei szerkezeteken túllépve, a térség egészének érdekét előtérbe helyezve tudna készíteni és működtetni mindenki által hasznosítható fejlesztéspolitikai elemzéseket.

A tényfeltáró-elemző program keretében számba vettük és elemeztük az agrárinnovációs folyamat kulcsfontosságú intézményeit, eseményeit, szakmai-gazdasági és civil aktorait (több mint 300 térségi szereplőt, nem számítva itt természetesen a mezőgazdasággal foglalkozó nagyon sok családi háztartást, amelyeket az elemzésben a folyamat aktoraiként kezeltünk), az agrárinnovációs folyamat sikeres gyakorlatait, valamint a folyamattal kapcsolatos társadalmi tudások termelődését, a stratégiakészítési és policy-alkotási munkát, illetve a folyamathoz kapcsolódó médiatevékenységet.

Az aktorokról készített, ezután is folyamatosan bővítendő adatbázis elemzése mellett esetelemzések, interjúk, esemény- és folyamatelemzések révén a trendek és fejlesztési problémák feltárását is elvégeztük. A munka során feldolgoztuk a témakörhöz kapcsolódó előzetes kutatásokat, kutatási háttéranyagokat, elemzéseket, kiadványokat, fejlesztési dokumentumokat.

Az elvégzett munka legfontosabb részét a térségi agrárinnováció szereplőinek beazonosítása, tevékenységük elemzése képezte. Fontosnak tartjuk kiemelni az ilyen jellegű munka fontosságát és sajátos jellegét, ami a vizsgált térség adottságaival és a térségi társadalom működési módjával van kapcsolatban.

Az agrárinnovációs folyamat aktorainak döntő hányada endogén folyamatok terméke, nem pedig egy fentről kezdeményezett, átgondolt, országos intézményépítési folyamat eredménye. Ennek a bottom-up típusú fejlődésnek számos fontos vonatkozása van, és ezek figyelembe vétele nélkül a térségi agrárinnovációról pontos képet alkotni nem lehet. A helyi kezdeményezések nyomán létrejött folyamat eredményeképpen az aktorok megjelölt/bevallott státuszából a tényleges funkciót nem lehet megítélni. (Ha az aktorok egy átfogó tervezés és program részei lennének, akkor egyértelmű lenne a funkciójuk, a kompetenciájuk, s rendelkeznének a feladatok végrehajtásához szükséges eszközökkel, autoritásokkal.) Ebben a térségben viszont az agrárinnovációs szereplők nagy része (kivéve néhány térségi kormányzati hivatalt) maga próbálja definiálni a feladatát (többnyire túlpozícionálja magát), maga teremti elő a működés feltételeit (anyagiak, eszközök, emberi erőforrás), tevékenységét saját maga kontrollálja és értékeli. Ugyanakkor az ilyen aktoroknak folyamatosan törődniük kell saját legitimációjuk termelésével, el kell fogadtatniuk magukat saját tevékenységük célcsoportjával, a közvéleménnyel, a támogatókkal stb. Többek között ebből ered – mint látni fogjuk később – az intézményesültség felemás volta, valamint a tényleges szerep és a megjelenített szerep közti jelentős különbség, az országos szerkezetekkel való együttműködés nehézsége, de ugyanakkor a rugalmasság, a megújulási képesség és a társadalmi hatékonyság is. Ennek a sokszereplős, endogén társadalmi erőforrásokból táplálkozó agrárinnovációs „szerveződési folyamatnak" a megértése csak az egyes szereplők egyenkénti leltározásával, egyéni és típusos működésük elemzésével lehetséges. Az egyedi aktorok sokaságára és sokféleségére – s végső soron az alulról szerveződő aktorok informális halmazára – alapozódó agrárinnovációs folyamat támogatását, fejlesztését szintén csak az egyes szereplők társadalmi funkcióinak mozaikjából lehet kikövetkeztetni. Ezért kapott elemzésünkben ez a munka központi szerepet.

Mivel ilyen jellegű térségi szakmai kísérlet eddig nem történt, nagy szükség lesz arra, hogy az elkészült elemzés és a kapcsolódó szakmai anyagok szakmai és közéleti mérlegelés, vita, újragondolás tárgyává váljanak. Egy ilyen dinamikus, naponta változó folyamat esetében, mint a térségi agrárinnováció, a rendszeres újraértelmezés nem csupán lehetőség és szakmai követelmény, hanem a szakpolitikai tervezés hasznos összetevője is.

A tanulmány első részében a térségi agrárinnovációs folyamat tematizációjáról nyújtunk összefoglalót. A második rész a térségi agrárszereplők fontosabb típusainak elemzését tartalmazza. A harmadik részben a támogatási javaslatokat összegezzük, a térségi agrárinnovációs problémalista alapján. Az elemzést a csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány keretében létrehozott Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum – mint a térségi agrárinnovációt támogató regionális intézményi modell – bemutatása zárja. A kötet második része ugyanakkor egész sor olyan korábbi és újabb elemzési részletet, esetelemzést, szakmai összefoglalót tartalmaz, amelyek empirikus adatok sorával egészítik ki elemzési összefoglalónk téziseit, gondolatmeneteit és támogatási javaslatait.

Tematizáció: napirenden a térségi agrárinnováció

Az utóbbi 3-4 évben a székelyföldi térség társadalmi folyamatainak egyik legfontosabb eleme az, hogy újratematizálódott a térségi agrárium helyzete. A korábbi két évtized tematizációs gyakorlatát többnyire a „nincs kiút", „a mezőgazdasággal nem tudunk mit kezdeni" típusú vélekedések dominálták. Több tényező támogatta ezt a fordulatot, többek között a vidék és az agrárium jóval szélesebb körben történő újrapozicionálása (új vidékértelmezés, a vidéki környezet fölértékelődése, az egészséges élelmiszerek fogyasztásának előtérbe kerülése és hasonlók), az agrárinnováció körébe sorolható kezdeményezések és programok számának növekedése, a térségi médiának az agráriummal kapcsolatos témaváltása, a változás lehetőségeit elemző szakmai fórumok gyarapodása, az egyedi kezdeményezéseket közvetlenül támogató termelési technológiák transzferje, az agrárinnovációhoz kapcsolódó nyilvános események számának növekedése és mások. A fölerősödő, a valós agrárinnovációs gyakorlat fölött/mellett részben már önálló életet élő tematizáció nem kerülhető meg sem az elemzés, sem a fejlesztés, sem pedig a támogatási gyakorlat kialakítói számára. Az alábiakban a fölerősödött tematizációs gyakorlat négy területét mutatjuk be röviden.

1. A globális trendekre való hivatkozás

A tematizáció előtérbe kerülése részben annak is köszönhető, hogy a vizsgált térségben is egyre gyakrabban fogalmazódnak meg a vidéki térségek szerepének változásával kapcsolatos, a globális trendekhez is köthető álláspontok.

A vidéki erőforrások, illetve a vidék egészének felértékelődésével kapcsolatban a földtulajdon hasznosításával foglalkozó szakmai fórum[2] az alábbi szempontokat helyezte előtérbe:

- A korábban másodlagos besorolású, a városnak úgymond alárendelt vidéki térség értékes hellyé válik.
- Változik az élelmiszertermelés iránti igény. Korábban azt mondtuk az élelmiszerről, hogy legyen belőle elegendő és legyen olcsó. Ma már azt is mondjuk, hogy legyen egészséges, legyen biztonságos, fölértékelődnek a házi, táji adottságok.
- Fölértékelődik a vidéki térséghez köthető egészséges környezet, a szép táj, az ember-természet kapcsolat.
- Újrapozicionálódik a termőterület, a termelési technológia, az élelmiszer-feldogozás és mindennek a tág értelemben vett kulturális életforma jellegű beágyazottsága.
- A vidék elsődleges szerepe már nem az, hogy a nagyipari modellt követő agrártermelés közegeként funkcionáljon. Ehelyett az elvárás és a célkitűzés az, hogy a vidéki térség a saját belső adottságaira alapozva, saját értékeit hasznosítva erősödjön, saját arculata, ereje, identitása legyen
- Ugyanakkor szakmai elemzések arra világítanak rá, hogy a vidéki térségnek meg kell találnia az őt körülvevő tágabb környezettel is az együttműködés formáit. Csak egy példa: a vidék megújításához szükséges tudás jelentős része a vidéken kívüli helyeken termelődik, s ezt nem csupán behozni kell a térségbe, hanem össze is kell kapcsolni a vidéki térség saját tudásával, tapasztalatával. A kétféle tudás összekapcsolódása hozhatja létre a vidék számára az igazán hasznos innovációkat, hasznos megoldásokat. De nagy szükség van a külső térséggel való kapcsolatra a termékértékesítés érdekében is, amelyet olymódon kell megoldani, hogy a vidék ne legyen egyoldalúan kiszolgáltatott a külső piaci elvárásoknak.
- A vidéki térség felértékelődésének folyamatában kulcsfontosságú kérdés a termőterület helyzetének alakulása. A gyakorlati megoldások azonban fejlesztéspolitikai elgondolásokat, programokat is igényelnek.
- Legyen célkitűzés az, hogy a termőfelület azon vidéki népesség tulajdonában, ellenőrzési/felügyeleti körében maradjon, amely vidéki térségben

[2] Sikeres Székelyföld Szakmai Fórum 2012. december 7.

él, a vidéki értékeket képviseli, és mindezt az agrártevékenységben hasznosítani tudja.

- Vidéki térségben el kell sajátítani azokat az újszerű technológiákat, amelyek a családi vagy kisgazdasági formákat életképessé teszik abban az értelemben, hogy integrálódni tudnak az élelmiszer-termeléssel kapcsolatos új elvárások rendszerébe.

2. A térségi változás igénye

Amint azt egy nemrég szervezett szakmai fórum[3] vitaindító anyaga összefoglalta, a térségben egyre nagyobb szerepet kapnak azok az újszerű kezdeményezések, amelyek a bottom-up típusú agrárinnováció körébe sorolhatók. A szakmai társulásoktól a képzési formákig, a táji jellegű termékektől a szaktanácsadásig, a LEADER folyamattól a falukép fejlesztési törekvésekig, a tudás- és technológiatranszfertől a térségi támogatási programokig, a falusiturizmustól a tájkép- és környezetvédelemig sok-sok innovatív kezdeményezés, törekvés, szerveződés, program felsorolható.

Ugyanakkor a stratégiai tervezési munka térnyerése nyomán (megyei agrárstratégiák, regionális és lokális fejlesztési stratégiák, egyéb szektoriális tervezési folyamatok, Foresight programok) többnyire konszenzus van kialakulóban a térségi jövőkép legfontosabb komponenseit illetően is, s ezek körében az agrárium várható szerepe fontos fejlesztéspolitikai opcióként szerepel:

- Tekintettel a térség természeti és társadalmi adottságaira, nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a korszerűen értelmezett agrárinnovációnak a székelyföldi térség életében kulcsszerepe lesz.
- A térségi adottságok és társadalmi igények alapján definiált korszerű agrárinnovációra nagy valószínűséggel jellemző kell legyen: a bottom up típusú kezdeményezések nagy súlya, az inkluzív fejlesztés szemlélete, a szektorközi és kompetenciák közti szinergia, a lokális és térségi identitásfolyamatokkal való szoros kapcsolat, s nem utolsósorban a tudás-intenzív jelleg.

Az agrárinnovációs folyamat jelenlegi alakulása azt jelzi, hogy a kezdeményezések még nem állnak össze térségi léptékű, strukturális jellegű változási folyamattá. Az újszerű kezdeményezések pontszerűek, munkaerőpiaci és egyéb társadal-

[3] Agrárinnovációs Fórum Csíkszeredában 2012. szeptember 18-án, Vitaindító

mi hatásuk egyelőre korlátozott, fenntarthatóságuk sok esetben bizonytalan, ugyanakkor a hálózatszerű szerveződések kezdeti fázisban vannak, az ágazatközi szinergiák esetlegesek, a különböző kompetenciák közti szinergiák igénye érdemben nem jelentkezik.

Kétségtelen, hogy a térségben az agrárágazat sokféle problémával küzd, s ebből különösen a termelési és értékesítési feltételekkel kapcsolatos problémák kapnak folyamatosan nagy hangsúlyt. Ezek többsége (vagy egésze) országos vagy globális tényezőknek tulajdonítható. A térségi folyamatok elemzése azonban azt mutatja, hogy a térségi agrárinnovációs potenciál közel sem hasznosul olyan mértékben, ahogyan azt a térségi fejlesztéspolitika érdeke és igénye megkívánja. A térségi agrárinnovációnak sok szereplője van a térségben és ez a szám növekszik. A kérdés azonban az, hogy a korszerű agrárinnovációban érdekelt szakmai szereplőknek mekkora, milyen jellegű a társadalmi szerepe és hatása? Hogyan, milyen módon lehetne növelni ezeknek a szakmai szereplőknek a társadalmi szerepvállalását ahhoz, hogy a jelenleg még pontszerű innovációs kísérletek térségi léptékű folyamatokká alakuljanak át?

A térségi agrárinnováció közéleti és mindennapi tematizációjának erősödése tehát nem véletlen és nem csak divatszerű jelenség. Az erősödő tematizáció fontos jegye, hogy az új kezdeményezések megjelenésével, azok számának gyarapodásával párhuzamosan egyre több és egyre többféle kérdés, feladat fogalmazódik meg.

- Kaphat-e, s ha igen, milyen munka nyomán pozitív társadalmi megítélést az agrárszektor és az ahhoz köthető foglalkozások?
- Hogyan lehet elérni azt, hogy a térségi erőforrásokra alapozva növekedjen az agrárinnovációhoz kapcsolódó beruházások száma, nagysága?
- Milyen módon lehet elmozdulni abba az irányba, hogy a térségi agrárium jelenlegi „másodfoglalkoztató", kényszerfoglalkoztató szerepe fokozatosan átalakuljon, s ez az ágazat a térségi munkaerőpiac stabil szektora legyen?
- Erősíthetők-e az ágazatközi szinergiák, s ha igen, milyen módon (mezőgazdaság, turizmus, munkaerőpiac, kultúra, szociális helyzet stb.)?
- Milyen lehetőségek nyílhatnak a különböző szakmai kompetenciák közti összekapcsolódásokra (agrártechnológiák, fogyasztási kultúra, tájképvédelem, közösségfejlesztés, lokális identitás és nemzeti identitás, kommunikációs kompetenciák stb.)?

- Hogyan, milyen csatornákon és eszközökkel lehetne kihasználni a sikeres kezdeményezések (pozitív példák) mozgósító erejét?
- Milyen a térségbe irányuló tudástranszfer jelenlegi állapota és hogyan lehetne ezt erősíteni, célirányosabbá tenni?
- Teret nyerhet-e az agrárinnovációban a térségen belüli networkok keretében a tudásmegosztás, illetve a tudásmenedzsment? A tudásátadás klasszikus modelljét fölválthatják-e az explicit (normatív) tudás és az implicit (gyakorlati) tudás közti interakció térségi műhelyei?
- Megtervezhető-e a szaktanácsadás formalizált rendszere mellett/helyett a személyre szabott modell?
- Föl lehet-e használni a térségi társadalomra jellemző magatartásmintákat és kapcsolatmenedzselési gyakorlatokat az agrárinnovációban?

Az ilyen és ehhez hasonló tematizációk megjelenése, térnyerése nem véletlen. Minden bizonnyal érdemes megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a korszerű agrárinnováció ebben a térségben egyidőben innovációs potenciál és innovációs kényszer. Olyan lehetőség és olyan kényszer, amely nem csupán az agrártermelésben érdekelt vállalkozások és családi háztartások feladata és ügye. A korszerű térségi agrárinnováció minden jelenlegi és jövendőbeli szereplője számára – legyen az intézmény, szervezet, szakember vagy program – az az alapvető kérdés, hogy ő maga mivel tud hozzájárulni ehhez a folyamathoz, melyik az a szerepkör és társadalmi funkció, amelyet tartósan és mások által is követhetően föl tud vállalni. A szakmai eszmecsere, a szakmai és a gyakorlati tudások megosztása alapvetően fontos ahhoz, hogy ezek a térségi szerepek és társadalmi hatások konkrét formát és tartalmat nyerjenek.

3. Napirenden a térségi gazdálkodási gyakorlat

Nem utolsósorban az agrárinnovációval kapcsolatos tematizációt erősíti a térségi agrárium jelenlegi helyzetével kapcsolatos kényszerű szembenézés, a családi gazdaságok jelenlegi működési módja, a háztartások és a családi birtokok működtetésével kapcsolatos megszokott társadalmi minták cselekvésvezérlő ereje.

Hosszan sorolhatnánk azokat a nehezen eldönthető, újra és újra megfogalmazódó kérdéseket, amelyek a székelyföldi térségben a földtulajdonnal kapcsolatban a rendszerváltás óta napirenden vannak. Az ezzel kapcsolatos kutatási eredményekből jelen kötet második részében többféle elemzés eredményeit ismertetjük.

A hivatalos és a mindennapi tematizáció síkján is újra és újra előtérbe kerülő központi téma a „földkérdés": földtulajdon, földhasználat, tagosítás, adás-vétel, bérlés, termelés, termékbővítés, innovatív technológiák stb. A termőfölddel kapcsolatos minden kérdés már ma kulcsfontosságú kérdés, és várhatóan a továbbiakban is így lesz.

A térségben 2004-ben és 2011-ben végeztünk azonos módszerrel adatfelvételt a családi gazdálkodás helyzetéről. Az adatok azt mutatják, hogy ebben az időszakban a háztartások tulajdonszerkezete (termőföld, erdő, rét) lényeges mértékben nem változott. A stabilizálódás irányába mutat, hogy lényegesen növekedett azok aránya, akiknek saját földtulajdona van, és csökkent azok aránya, akiknek „tulajdona" a szülők birtokában van. A szántóföld esetében például saját tulajdon – szülők tulajdona arány hét év alatt 69,3-27,9 százalékról 75,3-22,4 százalékra módosult. A bérbeadás vagy bérleti alapú földhasználat mértéke nem változott, a háztartások kevesebb, mint 10 százaléka érintett ilyen gazdasági ügyletekben. Változatlan a földtulajdon kihasználásnak mértéke is, ugyanakkor a nem használt földterületet sokkal kisebb mértékben tartják eladhatónak, mint 2004-ben (ez az arány 36,1 százalékról 11,7 százalékra csökkent). A jelenlegi tulajdonszerkezetet a megkérdezettek 76,5 százaléka tartja megfelelőnek (2004-ben 73,2 százalék), az eladási, bérbeadási tervek többnyire változatlanok, a területbővítést tervezők aránya pedig csökkent. Nem változott lényegesen a földhasználattal kapcsolatos magatartások indoklása sem.

Kismértékű változásoktól eltekintve stabilitásra utalnak a gazdálkodási adatok is. A gazdálkodással foglakozó háztartások aránya a kutatás adatai szerint csökkent a 2004-es kutatásban rögzített 59,4 százalékról 51,2 százalékra, de az össznépességet tekintve még mindig meghatározó. Az állattartás tekintetében a szarvasmarhák és juhok tartása esetében mutatkozik csökkenés (35-27, illetve 35,9-24,2 százalék), az élelmiszertermelés körében a gyümölcstermesztéssel való foglalkozásban mutatkozik növekedés (66,5-83,4százalék). Az értékesítési gyakorlat változatlan, a szerződéskötések és biztosítások aránya szintén, a fóliás-üvegházas művelés aránya sem változott. A földhasználattal való foglalkozás stabilizálódására utal, hogy a gazdálkodáshoz szükséges gépi eszközök száma gyarapodott. Nem változott kimutathatóan a mezőgazdasági termelésnek a családok megélhetésében vagy a pénzgazdálkodásában betöltött szerepe sem. Az agrárjellegű tevékenység stabilizálódását mutatja az is, hogy milyen gondokkal szembesülnek a gazdálkodók. A gépesítés vagy anyagi feltételek hiánya kisebb gond, mint 2004-ben, viszont

növekvő mértékben jelent problémát számukra a vetőmagok minősége, a szaktanácsadás hiánya, a munkaerőhiány és értékesítés. Szintén a stabilizálódás irányába mutat az, hogy növekedett azok aránya, akik szerint egyéni termelőként is megéri mezőgazdasági termeléssel foglakozni.

Mindez együttesen azt jelzi, hogy a válsághelyzetre, az elmaradó térségi beruházásokra, a kitörési pontok hiányára a térségi háztartások önerős családi működési módokkal próbálnak válaszolni. Ez a helyzet kettős tematizációs kényszert is termel. Egyfelől a térségi elitek, az agrár- és a fejlesztéspolitikai szakértők oldalán, akik a helyzet láttán az agrárinnováció előbbre vitelének nehézségeit fogalmazzák meg. Másfelől a gazdálkodásban érintettek oldalán, ahol a napi nehézségek gyakori fölemlítése mellett megjelenik ma már a „hátha előbb-utóbb csak lehet valamit kezdeni a földdel is" tematizáció.

4. Forgatókönyv meghatározási kísérletek

Nem utolsósorban előtérbe kerül maga a változás, mint kényszer, mint választási lehetőség, mint gazdálkodási és szemléleti paradigmák közti választás. Ezek a megközelítések már nem csak az igények/lehetőségek vagy a panaszok síkján tematizálnak.

Erős az oppozíciók szerinti megközelítés, az erre alapozó vita, de újra és újra megfogalmazódik a többféle változat egymás mellett élésének lehetősége is. Jellegzetes példa a fentebb már jelzett Sikeres Székelyföld fórum ezzel kapcsolatos tematizációja[4]:

- **Nagy és/vagy kicsi?** Iparszerűen szerveződő nagyüzemi gazdálkodás és/vagy természet-közeli, „kézműves" agrárium? Az iparszerű mezőgazdasági termelés előnyei ismertek, kevésbé tudatosultak a hátrányai: ebben a termelési formában az agrártevékenység integrált jellege háttérbe szorul, ehelyett az agrártevékenység olyan lineáris jellegű technológiai folyamattá válik, amelynek sikeres teljesítése egyre több külső, nem agrár-jellegű (műszaki eszközök, kémiai összetevők stb.) feltételtől függ. Ezért a jövedelem jelentős része is az agrártérségen kívül csapódik le. Ez a rendszer a vidéki térség kiszolgáltatottságát fokozta. Ez a modell együtt járt a vidéki térségek leértékelődésével (különösen háttérbe szorultak azok a vidékek, amelyek nem voltak alkalmasak valamilyen iparszerű agrártermelésre). A

[4] Sikeres Székelyföld Szakmai Fórum 2012. december 7.

nagyüzemi megoldásokról vélhetően a székelyföldi térségben sem lehet lemondani. Milyen a jó arány ebben a térségben? Nem mellékes kérdés, hiszen a „kicsit" a „naggyal" szemben csak támogatási politikával lehet helyzetbe hozni.

- **Mit kell értenünk azon a székelyföldi térségben, amikor az agrárium terén a modernizációt, a felzárkózást, az innovációt emlegetjük?** Iparszerű mezőgazdaságot, farmgazdaságot, a közösségi gazdálkodás különféle formáit vagy éppen az önfenntartásra alapozó családi gazdálkodást? Az egyes formák eltérőek a gazdasági kimenet szempontjából, a meggazdagodási törekvésektől a szolid életvitelt biztosító formán keresztül az éppen csak valahogy megélünk modellig sokféle változat lehetséges. Az egyes modellek a térségi foglalkoztatás szemszögéből is különbözőek. A mérlegelés fontos, hiszen mindenik forma másként és másként viszonyul a földtulajdonhoz és a termőterülethez.
- **Szinergia téma:** Az bizonyosnak látszik, hogy a földvagyon hasznosítása már nem csupán az agrárszakembereket vagy a termelőket foglalkoztatja. Érintett ebben a témakörben a stratégiai tervezés, a területi és a helyi döntéshozás, a politika, de olyan más szakterületek is, mint a környezetvédelem, a tájgazdálkodás, s természetesen a tág értelemben felfogott agrárinnováció sokféle területe. Miként lehet a földtulajdon hasznosítását tartósan, kölcsönös érdekek mentén összekapcsolni más ágazatokkal: turizmus, tájkultúra/tájvédelem, gasztronómia, közösségépítés, oktatás-ismeretterjesztés, munkaerőpiac és mások?

*

Amint arra a támogatási javaslatok megfogalmazásakor részletesebben is utalni fogunk, a térségi agrárinnovációhoz kapcsolódó tematizáció nagyon fontos összetevő. Előbbre tart, mint a tényleges agrárinnovációs folyamat, mintegy beburkolja, fölerősíti és legitimálja azt, nem egy esetben jelentős túlzásokkal. Ugyanakkor fontos szerepe van abban, hogy magát az agrárinnovációs folyamatot elhelyezi a térségi társadalom kontextusában, s több-kevesebb sikerrel bekapcsolja az utóbbi években fölerősödő térségi identifikációs folyamatba is.

A térségi agrárinnovációs folyamat „térképe”

A székelyföldi agrárinnovációs folyamat problématérképének elkészítése és a kapcsolódó javaslatcsomag megfogalmazása szükségessé tette a térségi aktorokra vonatkozó elemzést. Ennek elvégzésére nagyon kevés idő állt rendelkezésre, ugyanakkor abból kellett kiindulnunk, hogy a térségi agrárszereplőkről – kutatásra is használható – nyilvántartás nincsen. Tekintettel arra, hogy a vizsgálandó folyamat alapvetően egy spontán, sokszereplős és többpólusú társadalmi mozgalomként értelmezhető – amelynek nincsen adminisztratív, logisztikai, kommunikációs vagy más jellegű átfogó szervezettsége –, csak leíró jellegű számbavétel és elemzés volt lehetséges. Ebben a munkában fontos kiinduló szakmai bázist jelentett az intézményünk korábbi programjai során felhalmozott tereptapasztalat, dokumentációs bázis, valamint a kapcsolható kutatási háttéranyagok. A program keretében ugyanakkor a térség egészére kiterjedő adatgyűjtést végeztünk. Első lépésben a rendelkezésünkre álló tapasztalatok és szakmai konzultációk alapján típuskatalógust készítettünk a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőiről, majd térségi léptékben átfogó adatgyűjtést végeztünk az egyes típusokhoz sorolható aktorok következő jellemzőiről:

- Az agrárszereplők intézményesültségének jellege, mértéke, működési módja
- Az adott agrárszereplő lokális vagy tágabb körű szerepének elemzése (szakmai, társadalmi, szervezési, kommunikációs stb.)
- A társadalmi ismertség kialakulásának módja és mértéke, az elfogadottság és/vagy elutasítottság jellege, az ismertség térbeli vagy ágazati kiterjedtsége
- Az adott szereplő által direkt módon fölvállalt vagy implicit érvényesülő innovatív szerep
- A tudástermeléssel, tudásmegosztással kapcsolatos attitűd, illetve gyakorlat
- Mindehhez kapcsolódott az adott agrárszereplő beazonosítását segítő alapinformációk gyűjtése, amelyek egyben a további kapcsolattartást és a további információgyűjtést, illetve programok szervezése esetén a kapcsolatfelvételt is lehetővé teszik.

Megjegyezzük, hogy a térségi agrárszereplők nagy száma és sokfélesége, valamint a szervezettségben és a működésben tapasztalható gyakori változások miatt az ilyen jellegű katalogizálási és elemzési tevékenységet gyakorlatilag folyamatosan kell végezni. Az ilyen munka végzésének szakmai haszna jóval túlmutat az

adatbázis építésen, és úgy is felfogható, mint a térségi agrárinnovációs folyamatra (annak összetételére és működési módjára) rendszeresen reflektáló egyfajta monitoring-tevékenység. Egy ilyen rendszer kialakítása és működtetése egyébként a térségi Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum feladata lehet.

A leíró jellegű elemzés alapvető célja az volt, hogy megkíséreljük a térségi agrárinnováció aktorainak a valós szakmai-társadalmi súlyát/szerepét bemérni vagy legalább körvonalazni. Ez azért is fontos, mert az agrárinnovációs folyamat működési módjából adódóan az egyes aktorok önmagukról, társadalmi és szakmai funkciójukról alkotott képe lényegesen eltérhet a valós szereptől (lehet annál sokkal nagyobb vagy éppen kisebb is). Úgy véljük, hogy ennek a valós társadalmi-szakmai funkciónak a körvonalazása nélkül nem lehet olyan helyzetképet készíteni, amely a fejlesztéspolitikai munkában hasznosítható lenne (nem lehet kellő tárgyilagossággal térségi problématérképet alkotni, s támogatási javaslatokat tenni sem).

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy az agrárszereplők szakmai-társadalmi szerepkörének ez a bemérése – első lépésben és szűk időkeretek között – csak megközelítő jellegű lehet, azonban meggyőződésünk, hogy ezt a folyamatot a térségi pragmatikus tervezés érdekében el kell indítani, az anyag közzétételével pedig lehetőséget adni arra, hogy maguk a térségi szereplők vagy más szakértők közreműködésével ez a helyzetkép folyamatosan gazdagítható és ugyanakkor korrigálható legyen.

Az elemzési eredményeink bemutatása során első lépésben az agrárszereplők típusait mutatjuk be csak felsorolás formájában, majd a folyamat egészéről szóló általános jellegű bemutatás következik. A következő lépésben az egyes típusokra vonatkozó elemzések összegző megállapításait mutatjuk be. Az elemző fejezetet az agrárinnovációs folyamat funkcionális jellemzése zárja.

1. Az adatgyűjtésbe bevont fontosabb típusok és azok jellemzői

Tekintettel az elemzett vidéki térség jellegére, valamint az agrárjellegű tevékenységeknek a széleskörű elterjedtségére – s nem utolsó sorban az agrárinnovációs folyamat utóbbi években történt jelentős tematizációjára – az agrárinnovációs folyamatban sokféle térségi szereplő játszik közvetlen vagy közvetett szerepet. A szereplők számának nagyságát és növekedését, valamint a folyamathoz kapcsolódó szereplők sokféleségét azonban meghatározza még egy további nagyon fontos

térségi tényező. Ez a tényező az utóbbi évben beindult székelyföldi térségi öndefiníciós folyamat. Ez az öndefiníciós folyamat nem csupán az agráriumra terjed ki, sőt, azt lehet mondani, hogy csak nemrég „fedezte fel" ez a komplex társadalmi folyamat, hogy ki kell terjedjen/kiterjedhet az agrárium területére is. A térségi öndefiníciós folyamat egyik meghatározó jegye az, hogy az adott szegmensben – esetünkben az agrárium területén – megjeleníti a **térségi léptékű szerveződés igényét**, szükségességét. Ez megfogalmazódhat explicit módion is (pl. legyen székelyföldi léptékű agrárstratégia, legyen székelyföldi léptékű agrárérdekképviselet, szervezzünk székelyföldi léptékű konferenciát az agrárium kérdéseiről stb.), de megfogalmazódhat implicit társadalmi elvárásként, hallgatólagos cselekvési modellként is. Bármilyen módon, bármilyen kis mértékben is jelenjen meg a térségi léptékű szerveződés, cselekvés vagy megjelenítés igénye, az már jelentős hatást gyakorol az agrárszereplőkre. Egyfelől azzal, hogy legitimálja a már működők létezését és tevékenységét, másfelől azzal, hogy újabb és újabb szereplők megjelenését ösztönzi, mert azt üzeni a térségnek, hogy az agrárinnováció területe fontos, ezen a területen most lépni kell, érdemes ezzel a területtel foglakozni stb. Ily módon a térségi öndefiníciós folyamat az agráráinnovációs aktorok működését támogatja, az új szereplők megjelenését pedig ösztönzi.

Tereptapasztalataink és szakmai konzultációk nyomán a térségi agrárinnováció szereplőit az alább bemutatott típusokba csoportosítottuk. A felsorolás nem jelent sorrendet, a címszerű megjelölés pedig az esetek többségében sokféle aktort is tartalmazhat (pl. képzések), amelyek külön elemzésre érdemes típusként is kezelhetők lennének.

- Térségen belüli szerveződésű intézményesült szereplők (egyesületek, szervezetek)
- Térségi szerveződésű intézményesült események, rendezvények (vásárok, kiállítások, szakmai rendezvények)
- Agrárjellegű közepes vagy nagyobb vállalkozások
- Egyéni/családi/háztáji gazdálkodók
- A térségben működő hivatalos (állami) intézmények
- Agrárinnovációs programok
- Képzések (felnőttképzés, középfokú képzés, felsőfokú képzés)
- Agrár-szakértők

- Fejlesztéspolitikai szereplők
- Média
- Kiadványok, fejlesztéspolitikai anyagok, egyéb szakmai tematizációk
- Más ágazatokhoz tartozó, kapcsolódó aktorok (turizmus, kultúra, környezetvédelem és mások).

2. Az agrárinnovációs folyamat szereplőinek, az általuk alkotott térségi „rendszernek" az általános jellemzése

Ha általános képet akarunk megfogalmazni az agrárinnovációs folyamat szereplőiről, akkor első helyen azt kell kiemelnünk, hogy létszámuk folyamatosan növekszik, működési módjuk – a tartalmak és az akciók tekintetében egyaránt – gazdagodik, s a létezésükkel és tevékenységükkel kapcsolatos társadalmi tematizáció a társadalmi nyilvánosságban és a mindennapi közbeszédben is folyamatosan erősödik. A szereplők száma, működése és a velük kapcsolatos diskurzus összessége – az utóbbi 3-4 év eseményei nyomán – egyfajta térségi „agrárinnovációs fordulatként" értelmezhető. Amint azt az elemző fejezet összefoglalásában majd részletesebben is kifejtjük, ez a térségi „agrárinnovációs fordulat" térségfejlesztési szempontból mind tartalmi, mind pedig megjelenési módját illetően egyértelműen pozitív térségi folyamatnak tekinthető. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy ennek a fordulatnak a tényleges tartalma egyelőre abban áll, hogy az agrárinnováció témaköre (a hozzá tartozó szereplőkkel és akciókkal, valamint a rájuk vonatkozó közéleti és hétköznapi reflexiókkal egyetemben) hangsúlyosan előtérbe került, társadalmi elismertséget kapott, és mindezek révén egyre több kezdeményezést, kísérletet generál. Arról még egyelőre nem lehet beszélni, hogy ez az agrárinnovációs fordulat érzékelhető/mérhető térségi léptékű társadalmi átalakulást (gazdasági szervezet változása, munkaerőpiaci helyzet változása stb.) indított volna el. Ilyen elvárást a térségi agrárinnovációval szemben – ilyen rövid előtörténet után – nyilván nem is lehet megfogalmazni, hiszen a fordulat újszerűsége, rövid időtartama, valamint a térségi agráriumban felhalmozódott sokféle tartalmi, szervezeti stb. hátrány gyors és lényeges szerkezeti változást nem tud generálni. Többek között azért sem, mert maga az agrárinnovációs folyamat – tartalmát és működési módját illetően – sokkal inkább valamiféle spontán térségi mozgalomnak nevezhető, annak minden előnyével és hátrányával egyetemben, mintsem megtervezett és menedzselt térségi stratégiai folyamatnak.

A folyamat egészének fontosabb általános jellegzetességei a következők:

- A szereplők számának fokozatos növekedése: új egyesületek és szerveződések létrejötte, agrárinnovációs események és rendezvények számának gyarapodása, szakmai fórumok gyakorisága, médiaanyagok számának gyarapodása, policy anyagok készítésének előtérbe kerülése, a „fiatal gazdák" és a „háztáji termelés" kezdeményezések erősödése, illetve a kezdeményezésekhez kapcsolódók számának növekedése stb.
- Az agrárszereplők számbeli gyarapodása megváltoztatja az egyes szereplőtípusok közti arányokat, s ezzel párhuzamosan módosítja azok társadalmi súlyát is. Az agrárinnovációs folyamat „mozgalom" jellege előtérbe hozta/hozza a helyi, mikroregionális szerveződéseket (termelői, érdekérvényesítési, értékesítési struktúrák), a nyilvános eseményeket, a médiaanyagokat, a technológiai transzfer eseményeit, a termelői profilokat, s általában az agrárinnovációs folyamat eseményszerűségét hordozó komponenseket. Diszkurzív szinten előtérbe van a képzés, az általános szakmai kompetencia, a fejlesztéspolitikai szakmai tudás, a strukturális jellegű tervezés és szervezés és hasonlók, de az ehhez kapcsolódó komponensek szerepe érzékelhetően háttérbe szorul az eseményszerűséget hordozó komponensek mellett. Egyszerűbben: a térségi agrárinnovációs folyamat legitimitását rövidebb távon és látványosabban igazoló komponenseket a rendszer előtérbe hozza.
- Az egyes aktorok funkcióinak meghatározása, nyilvános megjelenítése az esetek nagy többségében „térfoglaló" jellegű. Ez érthető, ha arra gondolunk, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat által generált „teret" a szereplők most élik be, most lakják be.
- A nyilvánosan megjelenített funkciókhoz mérten az intézményesültségi alapok szemmel láthatóan rendszerint kevesebbek vagy kevésbé formalizáltak, mint ahogyan azt a tervezett funkciók igényelnék.
- Az innovációt szorgalmazó vagy hordozó agrárszereplők – nyíltan vagy burkoltan – két szinten definiálják magukat. Viszonyulniuk kell az országos kontextushoz, ugyanakkor – s a „térfoglaló jellegű öndefiníció erre is alkalmas – valamiféle térségi léptékű rendszer és képviselet kialakítására, vagy az abban való kisebb-nagyobb szerepvállalásra is törekednek. Ebben az értelemben a térségi agrárinnovációs folyamat szerveződése és

működése – beleértve a szereplők megjelenését és működési módját – a székelyföldi léptékű öndefiníciós folyamat része.

- Az előbbiekben jelzett folyamatokat erősíti az, hogy a térségi média az agrárinnováció szereplőinek megjelenését vagy működését általában „felpörgeti", a kísérletet is többnyire térségi „eredményként" mutatja be.
- A fentebb elmondottak azt eredményezik, hogy az agrárinnovációs szereplők megjelenített és tényleges társadalmi szerepe között esetenként lényeges különbség lehet, akár túlzás, akár alábecsülés formájában. Mivel ez az eltérés (akár pozitív, akár negatív) nem csak a tematizációban jelenik meg, hanem a tényleges működés módozataiban is, a tényleges társadalmi funkciók csak „homályos ablakon" keresztül láthatók, s ez – bizonyos mértékig – fejlesztéspolitikai, tervezési korlátot is jelent. Ugyanakkor nyílván számolni kell azzal is, hogy az identifikációs komponensek beépülésének másfelől pozitív hozadéka lehet: térségi endogén kapacitást, hasznosítható társadalmi energiát is jelent.

3. Az agrárinnovációs folyamat fontosabb típusainak jellemzése

A következőkben a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek fontosabb típusait mutatjuk be. Tekintettel arra, hogy szakmai feladatunk az volt, hogy törekedjünk helyzetképet alkotni a szereplők tényleges térségi szerepéről, az elemzésre az alábbi szempontokat választottuk:

- Intézményesültség jellege
- A térségi szerep tartalma
- Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége
- Innovatív szerep
- Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Az egyes típusok elemzésének sorrendje nem jelent értékelési sorrendet, a helyzetkép – szándéka szerint – mozaikjellegű kívánt lenni. Az egyes típusok esetében a bevezetőben fölvázolunk olyan kontextuális jellemzőket, amelyek segítenek értelmezni az egyes típusokhoz tartozó agrárszerepelők kialakulásának, működésének módját.

3.1. Térségi szerveződésű intézményesült szereplők (egyesületek, szervezetek)

Ebbe a csoportba azokat a jogi státusszal rendelkező szervezeteket soroltuk, amelyek valamilyen helyi vagy tágabb léptékű közfeladat ellátása érdekében jöttek létre, s céljuk a vidékfejlesztés, vagy ezen belül a szűkebb értelemben vett agráriumhoz kapcsolódó feladatok felvállalása. E típus első képviselői a kistérségi társulások voltak, amelyekből 1999-2000 között csak Hargita megyében 18 szervezet jött létre, még jóval azelőtt, hogy Romániában országos szinten ismertté vált volna a kistérségi szerveződés fogalma. Majdnem egy évtizeddel később jöttek létre Kovászna megyében, majd Maros megyében is a kistérségi társulások. Ma már nagyobb részük csak formálisan létezik, néhány közülük látványosan működik. Szerepüket részben átvették 2010-től a LEADER-csoportok, amelyek azonban teljesen más modell szerint működnek.

E típus másik fontos szereplőjét a helyi fejlesztési egyesületek képezik, amelyek kifejezetten egy község vagy egy kisebb térség fejlesztési feladatainak menedzselésére jöttek létre elsősorban azokon a településeken, ahol dinamikusabb, kezdeményezőbb helyi vezetők voltak. Nem egy esetben főként a forrásbevonáshoz szükséges alternatív (nem hivatali) szervezeti keret megteremtése céljából hozták létre ezeket a szervezeteket. Működési módjuk kevésbé ismert. A típus harmadik csoportját azok a legújabb kezdeményezések jelentik, amelyek kifejezetten egy-egy agrárágazat szereplőinek közös érdekérvényesítési kereteként jöttek létre, sok esetben helyi léptékben (pl.: helyi szarvasmarhatartók egyesülete), más esetekben mikroregionális vagy megyei léptékben. Az ilyen szervezetek látványos gyarapodása mögött részint megyei vezetőségi ösztönzés állt, részint pedig az érdekképviselet hasznosságának fölismerése.

Intézményesültség jellege

A szervezetekre általában jellemző az, hogy sok vita, egyeztetés előzi meg az alapítást. A kezdeményező rendszerint egy-egy kulcsszereplő vagy egy szűkebb csoport. A létrehozókat általában meg kell győzni, hogy lépjenek be a szervezetbe, s járuljanak hozzá a működtetéséhez. Létrehozásukkor sokféle félelem fogalmazódik meg azzal kapcsolatban, hogy az ilyen közös szervezet előnyeiből csak kevesen fognak profitálni. Az alapítási szabályok betartásán és a jogi vonatkozású dokumentumok legyártásán túl az intézményesültség foka nagyon alacsony. Ennek oka az, hogy a kezdeti viták után a létrehozók általában ráruházzák egy-két személyre a

működtetéssel kapcsolatos minden feladatot, s ennek nyomán a szervezetfejlesztés, a kapcsolatmenedzsment és sok más fontos tennivaló gyakorlatilag csak a megbízott vezető személyes kompetenciája és munkája mentén szerveződik.

A térségi szerep tartalma

Alapvető térségi funkciója ennek a típusnak az agrárszereplők szervezeti keretbe való összekapcsolása, a kialakított szervezeti keretek térségi intézményként való működtetése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A szervezetek működésére az jellemző, hogy a róluk szóló tudás a működési alapdokumentumban megjelölt fizikai és társadalmi téren belül fokozatosan csökken. Ez összefügg a szervezetek alacsony intézményesültségi szintjével, az egyszemélyes ügyvitellel, a befele irányuló kommunikáció verbális és alkalmi jellegével. A róluk alkotott vélemény a megalapításkor a legkedvezőbb, általában később több negatív vélemény fogalmazódik meg. A kifele irányuló tartalmak – a létrehozás után – időszakosak, véletlenszerűek. E modell alól kivételt képeznek azok a megyei hatósugarú szerveződések, amelyeknek főállású vagy hivatali állásban lévő felelős vezetője van, s kivételt képez természetesen néhány olyan szervezet, amelynek aktív és jó menedzseri képességekkel rendelkező vezetője van (képvisel, tárgyal, nyilatkozik, szervez stb.).

Innovatív szerep

A szervezetek innovatív funkciója általában a létrehozási folyamatra és a szervezet létezésének tényére korlátozódik. Ehhez kapcsolódhat saját innovatív tevékenység, ha az adott szervezet ehhez forrásokat tud szerezni. Néhány esetben rendezvények, kiadványok, a tagokat aktivizáló egyéb programok jelenthetnek innovatív kezdeményezést. Kialakulásuk idején a kistérségi szerveződések innovatív szerepe jelentős volt (a vidékfejlesztési szemlélet térségi meghonosítása). A két éve szerveződő LEADER akciócsoportok az ilyen típusú szervezetekre jellemző európai működési mód és támogatási gyakorlat révén innovációt jelenítenek meg, azonban a működés nehézségei miatt ez az innovációs potenciál ma még érdemben nem hasznosul. Tényleges innovációs potenciált a megyei önkormányzati háttérrel létrehozott szervezetek jelentenek, elsősorban a szervezés, a logisztika és a kommunikáció terén.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Információ-terjesztéssel, jó gyakorlatok ismertetésével csak megyei funkciójú szervezetek foglalkoznak, jóval kisebb számban és alkalmi jelleggel néhány más szervezet is.

3.2. Térségi szerveződésű intézményesült események, rendezvények (vásárok, kiállítások)

Az agrárinnovációhoz kapcsolódó eseményjellegű rendezvények alaptípusa a térségben a termékvásár és az állatvásár, amelyeknek nagy hagyománya, ugyanakkor igen fontos társadalmi funkciója volt. Tételesen is fölvállalt agrárinnovációs szerep azonban csak az utóbbi években kapcsolódott ezekhez az eseményekhez. Első lépésben az állat-kiállítások jelentek meg, jóval később szerveződtek meg, kifejezetten agrárinnovációs céllal, a termékvásárok. Ma legismertebb formája a Székely Termék vásár, de ma már agrárinnovációs jellegű termékvásár a térség minden városában van, és újabban a nagyobb községekben is megjelent a helyi léptékű, helyi termékekre alapozó vásárforma.

Intézményesültség jellege

A rendezvények intézményi kereteit három tényező biztosíthatja. A hivatalosan bejegyzett vagy csak szlogenszerűen megjelenített regionális/helyi termék „neve", a termék mögött álló jogi értelemben vett intézményes háttér vagy lokális szinten helyi szervező intézmény, és végül az események megszervezésének periodikus jellege.

A térségi szerep tartalma

Az ilyen események legfontosabb térségi funkciója az, hogy erőteljesen jelenítik meg a maguk terén a térségi agrárinnovációs folyamatot (fordulat mutatkozik az agráriumban, vannak életképes és újszerű kezdeményezések, érdemes ilyesmivel foglalkozni, mert bevételt hoz stb.). Ehhez kapcsolódnak még olyan további funkciók, mint a helyi termék- multinacionális termék közti oppozíció erősítése, a vidékfejlesztési paradigma (bottom up kezdeményezések jogosultsága) elfogadtatása, a lokális és a regionális identitás erősítése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Ezek az események az agrárinnovációs folyamat legismertebb aktorai, részben az eseményekhez és az egyes termékekhez kapcsolt reklám és kommunikációs

tevékenység, részben pedig a mindennapi beszéd pozitív tematizációi révén azok is ismerik, akik nem vásárlói ezeknek a termékeknek. A széleskörű ismertséghez nem kapcsolódik teljeskörű elfogadottság. A negatív vélemények a magas árakhoz, a rendszeres beszerzéssel kapcsolatos problémákhoz, a termékmegjelenítés formáihoz (pl. csomagolás, a termelési folyamattal, a termelő sajátos tudásával/gyakorlatával kapcsolatos ismeretek hiánya stb.) kapcsoltan fogalmazódnak meg.

Innovatív szerep

Ezek az események megjelenésük és megjelenítésük módozatai révén, a hozzájuk kapcsolt társadalmi tudások révén a maguk egészében agrárinnovációnak minősülnek.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Bár kézenfekvő volna, hogy ezekhez az eseményekhez tudásmegosztás kapcsolódjon, az ilyen praxis nem képezi az események részét. A rendezvények keretében nem kap helyet az ilyen jellegű szakmai, technológiai tudás, sem a termelő szakmai kompetenciájának megjelenítése. Míg például a kulturális termékek bemutatóján a termék-előállítási folyamat eszközei, munkafázisai esetenként bemutatásra kerülnek, az agrártermékek esetében ilyen kísérlet érdemben nincsen. A szervezők és a termelők gyakorlatilag arra szorítkoznak, hogy a helyi termékek értékével és fogyasztásával kapcsolatos normatív elvárásokat jelenítik meg (ez az értékesebb, ez az egészségesebb, ezt kell fogyasztani, a saját vidékünket erősítjük, ha helyi terméket fogyasztunk stb.), rosszabb esetben csak elvárják, hogy a vásárlók ezen normák mentén cselekedjenek.

Mindennek ellenére azt lehet mondani, hogy ezek a rendezvények a térségi agrárinnováció leginkább kiszámítható, leginkább következetes és legismertebb hordozói.

3.3. Családi/egyéni gazdaságok

A térségben a családok több mint fele rendelkezik földterülettel, és ezen családok majdnem mindegyike valamilyen mértékben gazdálkodik is. Ezekre a családokra az jellemző, hogy az 1989-es társadalmi fordulat után visszaszerezték a téesz-ek megalakításakor elveszített földtulajdonaikat (a jogi értelemben vett tulajdonba helyezés még nagyon sok esetben nem zárult le), többnyire abban a földbirtokszerkezetben, amellyel korábban rendelkeztek. Alapvető törekvésük rehabilitációs jellegű volt: megpróbálták visszaállítani az 1962 előtti önellátó és

önerőre alapozó családi gazdálkodás modelljét. Ennek a rétegnek a bemutatásával jelen kötetben több elemzés is foglalkozik, ezek alapján egyértelműen állítható, hogy ezek a háztartások innovációs szemléletet vagy gyakorlatot nem képviselnek.

Az egyéni, családi gazdálkodók halmazán belül három olyan kisebb csoportot lehet elkülöníteni, amelyek az agrárinnováció folyamatával kapcsolatba hozhatók. Az első csoportba azok tartoznak, akik az 1989 előtti időszakból családi hagyományként jelentősebb gazdálkodási tapasztalatot vagy szakmai tudást (pl. agrármérnökök) hoztak magukkal, s ezt családi léptékű, de már piacra is termelő tevékenység formájában kamatoztatják. Falvanként legfeljebb 2-3 ilyen gazdálkodó akad, de sok településen nincs is erre példa. (Jellegzetes modelljét Péter Zsuzsa esettanulmánya mutatja be.) A korábban megszerzett tudásukra alapoznak, „önjárók", elsősorban magukban bíznak. A másik csoportot az úgynevezett „fiatal gazdák" képezik, azok a fiatalok, akik a korszerűbb háztáji léptékű, de piacra termelő kisvállalkozás modelljét igyekeznek kialakítani. Ők már nem idegenkednek a pályázatoktól vagy a hitelformáktól sem, fölismerik az érdekképviselet fontosságát, nyitottak a tanulásra. A harmadik csoportba azok a „kísérletezők" tartoznak, akik a családi erőforrásokra alapozva (minél több munka, kapcsolatok, családi erőforrásokra alapozó beruházások) próbálnak elmozdulni az önellátó családi gazdálkodás modelljétől a piacra is termelő családi gazdálkodás modellje irányába. Ők is „magánzók", idegenkednek a hálózatokba való belépéstől, a hitelformáktól, a pályázatoktól, abban bíznak igazán, amit saját erőforrásokra alapozva el tudnak végezni.

Intézményesültség jellege

Az intézményesültség alapvető mintái csak a fiatal gazdáknál alakulnak ki, s ez összefügg azzal, hogy fontosnak tartják a klaszteresedés elemi formáit (egymás közti kapcsolatok, érdekképviselet, konzultációk, támogatások igénybevétele), s terveik szerint növekedni akarnak, s tudomásul veszik a szakmai tudás hivatalos igazolásának fontosságát. A többi esetben az intézményes működési keretek minimális formái csak akkor alakulnak ki, ha hivatalosan bejegyzett vállalkozás keretében működnek. Egyébként minden egyéb tevékenységforma személyes, efemer és az adott helyzethez igazodó. Az informális szinten való szervezettség természetesen létezik és jól működik, az önfenntartásra berendezkedő családi gazdaságok esetében is.

A térségi szerep tartalma

Az önellátó családi gazdaságok működési módjának a térségi társadalmi szerepe összetett és sajátos dolog, azonban nem köthető az agrárinnovációs folyamathoz, ezért ebben a keretben nem foglakozunk vele. A másik három esetben az agrártevékenység innovációs jellegű társadalmi „kisugárzása" gyakorlatilag elhanyagolható azon egyszerű oknál fogva, hogy ezek a modellek a környezetük más szereplői számára nem utánozhatók. Kismértékben kivételt képeznek a fiatal gazdák, akik esetében a társadalmi tematizáció kedvezőbb (példa arra, hogy fiatalok számára is járható az agrárvállalkozás útja, s ez részben ellenpontozza azt a térségi közvélekedést, miszerint a fiatalok elfordulnak az agráriumtól), de nem lehet arról beszélni, hogy a fiatal gazdák jelenlegi tevékenysége valamilyen kimutatható térségi folyamatot generálna.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Az önfenntartásra berendezkedő gazdálkodó családok térségi megítélése két síkon is negatív. A közbeszéd szintjén – ideértve a szóban forgó családoknak az önmagukról alkotott véleményét is – az ilyen gazdálkodási gyakorlat, és általában az agrárjellegű tevékenység megítélése és társadalmi presztízse nagyon alacsony („nem lehet megélni belőle", „többe kerül, mint amennyit hoz" stb.). Negatív a megítélés a térségi agrárszakemberek szemszögéből is, akik a fölaprózott sok kis magántulajdonban a tagosítás, a birtokkoncentráció és az innováció legfőbb akadályát látják.

A jóval kisebb létszámú másik három csoport társadalmi megítélését alapvetően az határozza meg, hogy ezek a tevékenységek a térségi társadalom szemében „vállalkozásnak" minősülnek, s a vállalkozások társadalmi megítélése a térségben még mindig alapvetően negatív, távolságtartó.

Innovatív szerep

A családi, egyéni gazdaságok működésének térségi innovatív szerepe ma egyfelől kismértékű, másfelől ahol megmutatkozik (pl. fiatal gazdák), ott többnyire látens jellegű. Ennek oka többféle: a vállalkozásokkal szembeni társadalmi távolságtartás, a csekély munkaerőpiaci szerep, a sikeres vállalkozásokkal kapcsolatos kommunikáció hiánya, az ágazatközi szinergiára alapozó kezdeményezések hiánya stb.).

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Ez a funkció csak a fiatal gazdák esetében mutatható ki, de csak kismértékben, s tulajdonképpen azokra az alkalmakra korlátozódik, amikor valamilyen külső

intézményi szereplő – például megyei tanács, amelynek érdeke ennek a csoportnak a támogatása – valamilyen tudást, információt oszt meg a fiatal gazdákat összefogó szervezettel (előadás, pályázati információ, szakmai tapasztalatcsere, termelési technológia bemutatása, tanulmányút szervezése). Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a térségbe irányuló szakmai tudástranszfer egyetlen komolyabb fogadó közegét ez a csoport képezi. A térségre jellemző, hogy a fiatal gazdák sikeres gazdálkodási gyakorlatai a térségen belül nem kerülnek megosztásra.

3.4. Hivatalos intézmények

A hivatalos intézmények körébe a minisztériumi alárendeltségű, országos jogszabályok, szervezeti keretek és tevékenységi formák szerint működő struktúrák tartoznak. Ezek az úgynevezett dekoncentrált intézmények, vezetőiket rendszerint politikai egyeztetések nyomán nevezik ki, működésüket a megyei kormányhivatal (Prefektúra) felügyeli, a megyei választott testülettel (Megyei Tanács) nincsenek intézményesített kapcsolatban. Térségbeli működésüket két fontos jellemzővel írhatjuk körül.

Feladatuk az, hogy felettes intézményük – szakminisztérium – rendelkezései szerint az adott megye területén végrehajtsák az agrárium adott szegmenségre vagy tevékenységi területére vonatkozó feladatokat (pl. nyilvántartás, támogatáskezelés, állategészségügyi feladatok stb.). Ebben a tekintetben ott és olyan mértékben kapcsolódik tevékenységük az agrárinnovációhoz, ahol és amilyen mértékben a kapott feladat azt előírja. Van – még pontosabban lehet – tevékenységüknek egy másik aspektusa is, amely már témánk szempontjából fontos. Nem egy hivatal munkájában tapasztalhatjuk azt, hogy – a szakminisztériumi feladat végrehajtása közben – igyekeznek azt a térségi érdeket is figyelembe venni, amelyet térségi aktorok fogalmaznak meg, vagy amelyet a térségi tervezéssel és folyamatmenedzsmenttel is foglalkozó megyei tanácsok tartanak fontosnak. Ennek jellegzetes formája lehet az olyan intézményközi szakmai egyeztetés vagy eszmecsere, amelyet a saját feladatkör nem ír elő, vagy a térségi tervezésben, lobbizásban való részvétel.

Intézményesültség jellege

A dekoncentrált intézmények szervezési formája és működési módja országos léptékben rögzített hivatali modelleket követ, ez magas fokú működési szabályozást jelent.

A térségi szerep tartalma

Megyei léptékben van szerepük, a központi szakminisztérium által definiált feladatokat hajtják végre. Ez a funkció minden egyes esetben pontosan behatárolt direkt célcsoportra irányul.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A hivatalos intézmények munkáját a közvetlenül érintettek ismerik. Jellemző viszont, hogy ahol kihelyezett munkapontot működtetnek vagy egy-egy településen ott élő szakember látja el az intézményi feladatokat, ott a lakosság nem az intézményt azonosítja be, hanem csak a szakembert, mintegy függetlenül attól, hogy milyen intézményi keretben dolgozik. Ez azért fontos, mert az intézményhez általában ellenőrzést kapcsolnak (negatív értékeléssel), a szolgáltatáshoz pedig konkrét személyt (rendszerint pozitív értékeléssel).

Innovatív szerep

Adminisztratív és végrehajtó szerepükből adódóan a hivatalos intézmények innovatív szerepe elhanyagolható. Ez akkor is így van, ha – országos rendelkezés keretében – valóban innovatív feladatot hajtanak végre. Jellegzetes példa az állatnyilvántartás vagy a betegségmegelőző intézkedések. Mindezek a tevékenységek azonban a lakosság oldalán nem innovációként, hanem kötelező, kényszerjellegű hivatali intézkedésként csapódnak le, amelyhez rutinszerűen negatív értékelések társulnak akkor is, ha az érintettek belátják az intézkedés gyakorlati hasznát.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Működésükben ilyen jellegű tartalom ritkán jelenik meg, de ha ez tapasztalható, akkor befogadói oldalról ugyanazon reakciók lépnek életbe, mint amit az innovációs kezdeményezéseket kapcsán fentebb jeleztünk.

3.5. Agrárszakértők

A térségben az agrárszakértők (ezen belül az agrármérnökök) száma jelentős, ami az 1989 előtti megyei szakintézmények feladataival és struktúrájával, valamint a téesz-ekben betöltött szakmai pozíciókkal függ össze. Az intézményi struktúra átalakítása, valamint a téesz-ek azonnali és teljes körű felszámolása azt eredményezte, hogy a szakemberek által képviselt tudás nagyobbrészt légüres térbe került. A tervezési, szervezési, irányítási, ellenőrzési, ismeretterjesztési és más funkciók nagyobb részét az EU gyakorlatra való átállás adminisztratív kezelése, a pályázati-

támogatási folyamtok adminisztratív menedzsmentje váltotta fel. A szakmai pozíciók differenciálódása és átalakulása (vállalkozások indítása, menedzseri szerep lokális társulásokban, növekvő mennyiségű adminisztratív ügyvitel stb.) nyomán a szakemberek által birtokolt elméleti és technológiai tudás eltávolodott a tényleges agrárgyakorlattól, a családi gazdaságok vagy a kis- és közepes agrár-vállalkozások gyakorlatától. Ez az a fajta „klasszikus" agrármérnöki tudás, amely nem csupán az agrárium technológiai folyamataira terjed ki, hanem a tág értelemben felfogott környezeti feltételekre és az azokhoz kapcsolódó „akadémiai" alapismeretekre (talajtan, biológia, kémia stb.) is. Az agráriumra vonatkozó „holisztikus" szakmai tudás és a kapcsolódó technológiai tudás is fokozatosan megszűnt olyan tényező lenni, amelynek a térségi agrárium alakulásában meghatározó szerepe van. A térségi szakértők által képviselt szakmai tudás egyre fokozottabb mértékben individuálissá vált, intézményes súlya és megjelenítési formája fokozatosan leépült.

A szakmai tudás térségi szerepe fokozatosan csökkent, leértékelődött, társadalmi ismertsége, elfogadottsága is mérséklődött. Mellette/helyette megjelent és fölértékelődött az a fajta – az agrárium szemszögéből nézve nem holisztikus jellegű – technológiai tudás, amely a térségi agrárszereplők aktuális és konkrét problémáira kínált megoldást. Például: újszerű termékek előállítása.

Az innovációt hordozó, a tudásmegosztás paradigmáját működtető szakmai tudást a térségben ma alapvetően a kívülről érkező tudás, még pontosabban a több csatorna révén is működtetett – nem rendszeres és gyakran változó tartalmú – technológiai jellegű tudástranszfer-folyamat képviseli.

3.6. Média

A térségi nyomtatott sajtó számára állandó gondot jelentett és jelent ma is az a kérdés, hogy az agrárium tematikát hogyan kezelje. A magyarázat a térségi sajtó kettős térségi szerepéből, valamint tájegységek szerinti tagolódásából adódik. Az egyik feladat a kisebbségi témák markáns megjelenítése, a másik a közérdekű társadalmi témák megjelenítése. A kétféle feladat összekapcsolódása eredményezi azt, hogy (1) a nem kisebbségpolitikai témák vagy háttérbe szorulnak, vagy nagyon szelektív módon kerülnek bemutatásra („ne mondjunk rosszat magukról", „ne bántsuk egymást"), másfelől pedig (2) a kezdeményezések, a pozitív események, eredmények kapnak bemutatási teret. Mindezek okán az agrárium 1989 utáni sok vitát kiváltó, sok feszültséget generáló témái a sajtóban csak kismértékben kerültek bemutatásra.

Az agrárium iránti érdeklődés az utóbbi 2-3 évben futott fel lényegesen, s ez az érdeklődés alapvetően az agrárinnovációhoz kapcsolódó kezdeményezések, tervek, forrásbevonások, intézményszervezések, kísérletek, programok, eredmények, nyílvános események, tanácskozások, döntések és hasonlók bemutatására irányult. Az utóbbi években gyakorlatilag minden olyan történés megjelenik – hír vagy pozitív tartalmú beszámoló formájában – a médiában, amely az agrárium terén tapasztalható valamilyen változáshoz, előbbre lépéshez köthető. Ez a bemutatási gyakorlat a térségben készített tévéműsorokban (mikroregionális kábelrendszerek működnek, napi rövid időtartamú adásokkal) vizuális formában ismétlődik, s a nyomtatott formát modellezve megjelennek a nyomtatott sajtó elektronikus változataiban is.

Külön modellt képviselnek a folyóirat jellegű, havonta megjelenő gazdalapok, amelyek – anyagukat tekintve – egyidőben próbálnak szólni a gazdáknak (szakmai információk, technológiai ajánlások stb.), és a szélesebb közösségnek (sajtóbeszámolók az agrárszektor eseményeiről, szerepelőiről). Ezek fenntartása, terjesztése változó sikerrel zajlik. Az Erdélyi Gazda és a Gazdaélet (megszűnt) az erdélyi gazdatársadalmat próbálta megcélozni, a Székely Gazda elsősorban a vizsgált térségre összpontosít.

A térségi agrárinnovációs folyamatok web-alapú vagy social média alapú megjelenítése nagyon szórványos és efemer kísérletekből áll. A szervezetek és a programok létrehoznak weblapokat, ezek a kezdeti lendület után hamar kifulladnak. Rendszeres tájékoztatásra csak megyei hivatalos intézmények törekednek, ezek felhasználói köre nem nagy. A nemrégiben indult www.7határ.ro a megszűnt Gazdaélet folytatása, egyelőre a hálózatépítés fázisában van. A szolgáltatás jellegű Facebook profilok száma kevés (lásd: Székelyföldi Agrárinnováció, 7határ, helyi termék vonatkozású profilok stb.). Ez a szegmens összességében kezdeményezési fázisban van.

Intézményesültség jellege

Az agráriummal is foglalkozó média térségi szereplői jogi és szervezeti vonatkozásban is működő intézmények, ugyanakkor az agráriummal való foglalkozás rendszerint belső program szerint történik (a cikkeknek és műsoroknak előre rögzített helye van, az anyagok szerzői rendszerint ugyanazok). A médiák ebben a vonatkozásban megpróbálnak szakmaiságot belevinni a munkába. A közösségi médiához sorolható, nem intézményi hátterű tartalomgyártás formáját és tartalmát tekintve még nem meghatározó.

A térségi szerep tartalma

Maga az ágazat közvetlen módon nagyon kevés hírt ad magáról, az agrárinnováció aktorai saját magukról nagyon kevés hírt vagy egyéb kommunikációs tartalmat állítanak elő. Ezért a média szerepe a térségi agrárinnovációs folyamattal kapcsolatos tájékoztatásban különösen erős. Azt is lehetne mondani, hogy az ágazat a tájékoztatási feladatokat illetően teljesen a térségi médiától függ.

Ez a tájékoztatás azonban tartalmát tekintve nagyon egyoldalú. Kevés kivételtől eltekintve a térségi agrárinnovációs folyamat pozitív eredményeire összpontosít, s ezekhez mérten minden egyéb agrártéma háttérbe szorul. Negatív véleményt, bírálatot igen gyakran a folyamat országos aspektusai kapnak (folyamatok, intézmények, rendelkezések stb.), de ezeknek a negatív véleményeknek is a legtöbb esetben az az eredménye, hogy a helyi kezdeményezések pozitív tartalmait emelik ki (pl. azzal, hogy mi itt a térségben haladnánk, de a központi intézmény vagy szabályozás akadályos bennünket).

Természetesen nem az agrárium az egyetlen a térségben, amelynél a média tájékoztatószerepe gyakorlatilag a pozitív imázs építésére korlátozódik. Ezen a kereten belül azonban a média társadalmi tematizációs szerepe jelentős.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A médiaanyagok széles körben ismertek, az elfogadottság az agráriummal foglalkozók és a szélesebb társadalom esetében is felemás. Az agráriummal foglalkozók megítélése szerint pozitív tény, hogy ilyen nagymértékben napirenden vannak az agrárium történései, kifogásolják azt, hogy a médiaanyagok az őket érintő legfontosabb kérdéseket gyakran megkerülik. A szélesebb befogadó tábor pozitívan kezeli az agrárium új hangvételű és pozitív tematizációját, de a sikerek mellett hiányolja a mindennapi tevékenység során jelentkező fontos kérdések alaposabb tárgyalását (birtokviszonyok, adminisztrációs nehézségek, anyagi gondok stb.).

Innovatív szerep, a tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

A média innovatív szerepe az agrárinnovációs folyamat – vagy azon belül az egyes események vagy szereplők – erőteljes tematizációjában van. A célközönségnek szóló lapok innovációs szerepét nehezebb megbecsülni, de tekintettel a terjesztéssel/eladással kapcsolatos alapvető gondokra, ez az innovációs hatás egyelőre csak nagyon szerény mértékű lehet. Az tény, hogy a médiának a folyamat és az aktorok újrapozicionálásában fontos szerepe van. Nincsen jele azonban annak,

hogy a média tevékeny szerepet vállalna az agrárinnovációs folyamaton belüli innovációban. Ami a pozitív hírek és az imázs burka mögött van, az a média optikájából nem is látszik, s ezek a belső komponensek a média érdeklődési köréből is kimaradnak. Kevés hely jut az agrárinnovációs folyamattal kapcsolatos nézetkülönbségeknek, vitáknak, a többféle bemutatási szempontot érvényesítő esetelemzésnek, a változási folyamatot gátló tényezőknek és hasonlóknak. Ezért azt lehet mondani, hogy a média információterjesztési és bemutató funkciója érdemben nem tartalmaz tudástermelési, tudásmegosztási beállítódásokat vagy gyakorlatot.

3.7. Képzés

Az agrárjellegű képzés és ismeretterjesztés az 1989-es fordulat után a térségben gyakorlatilag fölszámolódott. A középfokú szakmai képzés megszűnt, az ismeretterjesztési rendszer intézményi hálózatát felszámolták, a felnőttképzés az alapoktól szerveződött újjá. A felnőttképzés először civil és vállalkozói alapon szerveződött újjá, majd megyei tanácsi intézményes hatáskörben, ettől az évtől várhatóan újraindul a középfokú szakmai képzés, a térségben működnek olyan egyetemi szakok, amelyek az agráriummal közvetlen kapcsolatban állnak (pl. élelmiszertudományi mérnöki képzés, agrárközgazdasági szak, vidékfejlesztési szak, turizmus szak és mások), egy éve működik a Szent István Egyetem keretében kihelyezett vidékfejlesztési agrármérnöki MA szak, valamint szintén a Szent István Egyetem keretében régiótudományi PhD képzés.

Fontos hangsúlyozni azt, hogy a képzési formák rehabilitációja és kiépítése nem térségi koncepció alapján történt, az egyes képzési aktorok között egyeztetés, feladatmegosztás nem történt, és az egyes képzési szintek között ma még érdembeli együttműködés nincsen. Érvényesek ezek az állítások az oktatási funkciókra (térségbe irányuló tudástranszfer biztosítása, a térségben élők képzése), a képzést biztosító humán erőforrás-állomány kialakítására és hasznosítására, a tananyagfejlesztésre, a képzési szereplők extracurriculáris tevékenységére is. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a képzési terület szereplői és tevékenysége még „pontszerűbb" és individuálisabb, mint a térségi agrártermelők vagy szervezetek köre. Ennek oka az, hogy a térségi agrárszereplők nagyobb része a térségi kontextus „terméke", míg az oktatási szereplők az esetek többségében térségen kívüli vagy ágazaton kívüli koncepciók és érdekek alapján formálódtak.

Intézményesültség jellege

A képzési intézmények struktúrája és tevékenysége ma már a jogszabályoknak megfelelő.

A térségi szerep tartalma

A képzési szereplők térségi/társadalmi beágyazottsága – az oktatási folyamat tartalmi/adminisztratív lebonyolításán túlmenően – minimális. Agrárinnovációs szerepük megítéléséhez az oktatási programok tartalmi vizsgálatára lenne szükség, valamint annak elemzésére, hogy a végzettek milyen mértékben tudják hasznosítani a képzés során szerzett, agrárinnovációs jellegű ismereteiket. Ez utóbbi nyilván nem csak a végzettektől függ, hanem a befogadó munkahelytől is. Az bizonyosnak látszik, hogy a képzési intézmények agrárinnovációs szerepe intézménytípustól függően nagyon változó. Különösen nehéz a felnőttképzési programok hasznosulását vizsgálni, ahol a szakmai tudás gyors megszerzésének igénye és a szakmai tudást igazoló tanúsítvány megszerzésének igénye együtt és külön is előfordulhat. Az egyetemi képzési tartalmak térségi hasznosulásáról az ebben az évben végzett kutatásunk (Fiatalok munkaerőpiaci integrációja) több kedvezőtlen adatot is eredményezett, amelyek arra utalnak, hogy az egyetemi képzés kínálta tudás és a térség által igényelt tudás közelítésére külön programokra van szükség.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Az oktatási szereplők a térségben jól ismertek, magas szintű elfogadottságukat – a térségi társadalom szemében – alapvetően nem a képzési tartalom, hanem a képzési tanúsítványok kibocsátásának jogosultsága adja.

Innovatív szerep, tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

A térségi szerep tartalmával kapcsolatos megjegyzések alapján azt mondhatjuk, hogy a képzési intézményekhez – a célkitűzések és a normatív/diszkurzív elvárások alapján – kiemelt innovatív szerep kapcsolódik, amelyet azonban a térségi viszonyulások ma nem igazolnak vissza. Mindez nem a képzési intézmények létét kérdőjelezi meg, hiszen nyilvánvaló, hogy már puszta létezésük/működésük is a vizsgált térségben innovációt jelent. A tényleges innovatív szerep azonban megközelítő jelleggel sem ismert, és minden jel arra mutat, hogy a reális lehetőségek alatt marad. Ugyanez mondható el a tudástermelés és a tudásmegosztás vonatkozásában is, ahol az adottságok és a gyakorlatok nyilvánvalóak (szakemberek működése, szaklaboratóriumok és programok, szakkönyvtár,

szakmai anyagok készítése, szakmai tanácskozások, nyilvános előadások stb.). A térségi agrárinnovációs folyamatra gyakorolt hatás azonban jelenleg nem ismert, és nem rendelkezünk egyelőre a mérés/nyomon követés programjával sem.

3.8. Programok

A térségben az elmúlt másfél évtizedben egyre több olyan program (projekt) szerveződött, amelyek közvetlenül az agrárinnovációhoz kapcsolódtak, kisebb részben külső finanszírozással, nagyobb részben a térségi megyei tanácsok ösztönzésére és támogatásával. Jellegzetes példáit korábban a kistérségi társulásoknak nyújtott vidékfejlesztési programok jelentették. Sajátosságukat a térségbeli megyei tanácsok sajátos szerepvállalása adja. Ennek lényege röviden a következő: a megyei tanácsok – a tömbmagyar térségi érdek alapján – fölvállalnak egész sor olyan fejlesztéspolitikai feladatot, amelyek a megyei tanácsok számára előírt feladatok között explicit módon nem szerepelnek. Ezeket a fölvállalt feladatokat a megyei tanácsok programok formájában definiálják (ágazati fejlesztési stratégia készítése), majd saját források, valamint pályázott források felhasználásával a stratégia kivitelezhető egyes moduljait igyekeznek teljesíteni. Minden ilyen programban kulcsfontosságú szerepe van az ösztönzésnek, a társadalmi szereplők mozgósításának, a helyi források bevonásának. A cél a legtöbb esetben az, hogy a rendelkezésre álló viszonylag kevés forrással az innovációs folyamat induljon el, induláskor az innovációs kezdeményezések kapjanak anyagi, szakmai támogatást, majd lehetőleg működjenek saját erőből, minél több helyen, minél több szereplő részvételével. Jellegzetes példák: Program az állattartók érdekeit szolgáló egyesületi formák létrehozására, Program egy agrárinnovációs technológia térségi megismerésére és elterjesztésére, Program a helyi termékek létrehozásának ösztönzésére, Program a fiataloknak az agrárinnovációs folyamatokba való bevonására. Fontos elem, hogy a Megyei Tanács ezekben a programokban menedzseri szerepet is betölt, s ez sok esetben még fontosabb, mint az anyagi támogatás. Mindez természetesen feltételezi azt is, hogy a hivatal legyen a térségben a legerősebb forrásbevonó intézmény, s azt is, hogy a hivatali kereten belül alakítsa ki – az intézmény alapfunkcióinak ellátása mellett – a programok kezelésére alkalmas szervezeti struktúrákat.

Természetesen ebbe a csoportba tartoznak azok az agrárinnovációs programok is, amelyek más intézményi keretekben működnek. Ilyenekre több példa van a térségben (képzés, szaktanácsadás, különböző agrárjellegű fejlesztési programok), de összességükben, szervezeti-logisztikai erejükben, kommunikációs

gyakorlatuk professzionalizmusát illetően jóval kisebb súllyal esnek a latba, mint a megyei önkormányzatok. Kivételt képez két kiemelkedően fontos térségi agrárinnovációs intézmény, amelyek előtörténetüknél, sajátos intézményi hátterüknél fogva teljesen „független utat járnak". Ezek: a sepsiillyefalvi LAM Alapítvány, és a gyergyószentmiklósi AGRO-Caritas.

Intézményesültség jellege

Az esetek többségében csak a projektlogika és a finanszírozó által elvárt előírások szerint intézményesültek. Ez az esetek többségében olyan rugalmas tevékenységi keretet kínál (team-munka, az akciók térbeli kihelyezése, informális kapcsolatok nagy szerepe a szervezésekben, általában hangsúlyos PR-kommunikációs munka, vonzerőt növelő eseményszerűség és látványosság, a munkafolyamat dinamikus jellege stb.), amelyek az innovatív komponenseknek nagyobb megjelenési és érvényesülési teret adnak, s amelyek biztosítják/előírják az innovációs tartalmat legitimáló szakmai és közéleti diskurzust is.

Ezek a programok olyan szatellit folyamatok, amelyek rákapcsolódnak egy intézményre, szervezetre, egyesületre – esetleg több szervezet közti térben formálódnak –, kihasználják az intézmények kínálta autoritást, kapcsolathálót, tudást.

A térségi szerep tartalma, innovációs funkció

A térségi intézményi háttérre, tudástranszferre és saját kezelésben lévő anyagi keretre alapozó programok jelentik ma a térségben a legfontosabb agrárinnovációs tényezőt. Ez a szerep Hargita és Kovászna megyében az utóbbi években alakult ki, Maros megyében jóval kisebb léptékben és mértékben. Kezdeményezés, tervezés, szervezés, forrásbevonás, folyamatmenedzsment, program-kommunikáció és program-monitoring egyaránt tartozik ehhez a szerephez. Hangsúlyos szerepet kap ezekben a programokban a technológiai innováció, a tudástranszfer, s a tudásmegosztás ideológiája és gyakorlata is. Következménye: a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek gyarapítása, új innovációs folyamatok kezdeményezése, az egész innovációs folyamat legitimitásának és társadalmi tematizációjának termelése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A programok tervezése, meghirdetése nyilvános, a programokhoz kapcsolt rendszeres kommunikáció biztosítja a társadalmi ismertséget. Az egyes programok elfogadottsága evidencia, inkább azzal van gond, hogy párhuzamosan többféle program fut, és előfordul, hogy nem lehet elegendő résztvevőt találni.

Amit viszont hangsúlyozni kell: a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek száma jóval több, mint amennyit a megyei tanácsok programjai be tudnak kapcsolni, s a térségi agrárjellegű innovációs folyamatok száma is nagyobb, mint ahányra ezek a programok kiterjednek. Ez több ok miatt van így. Egyrészt a hivatalok rendelkezésére álló forrás, illetve az általuk megszerezhető forrás jóval kisebb volumenű, mint ami a térségben agrárinnovációs célok érdekében felhasználható lenne, másrészt pedig a hivatalok munkaerő és szervező kapacitása is véges, hiszen sok más ágazattal is foglakozniuk kell, nem egy esetben hasonló módon. A mai helyzet annyiban csalóka, hogy az utóbbi években a hivatal célkitűzései között az agrárinnovációs téma hangsúlyosan előtérbe került, ezért a hivatal programjai viszonylag sok agrárszereplőre terjednek ki. Az agráriummal való törődésnek ez a mértéke egy idő után nem tartható fenn, mert más ágazatok igénye is hasonló. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy az ágazattal való törődés növekedése, az ágazat sikereinek tematizálása folyamatosan növelheti az agrárszereplők számát, egyre nagyobb lesz azok száma, akik programokra várnak. Ezért a megyei tanácsok agrárinnovációs szerepének bemérése és értelmezése mellett előtérbe kell tartani azt a feladatot, hogy a térségi agrárinnovációs rendszer egészének menedzsmentjére ki kell dolgozni valamilyen elképzelést.

4. A típusok jellemzésének összefoglalója

A térségi szerveződésű intézményesült agrárszereplők leggyakoribb, legfontosabb, s tulajdonképpen az egész térségi folyamatot alapvetően befolyásoló jellemzője a pontszerű működés. Ez a jellemző tulajdonképpen már az agrárinnovációs folyamat funkcionális működéséhez tartozik, kulcsfontosságú szerepe miatt azonban fontosnak tartjuk részletesebb kifejtését.

A pontszerű működési mód nem kompetenciahiány vagy elhatározás kérdése, hanem alapvető térségi működési mód, egyfajta kulturális pattern. Jellemzői tulajdonképpen abból a családi léptékű háztartási gazdálkodásból vezethetők le, amely statisztikailag és hallgatólagos társadalmi modellként mind a mai napig meghatározó tényező. Ennek értelmezése azért tűnik különösen fontosnak, mert nem csupán a térség működésére jellemző kulturális minta, hanem maga a mozgalomjellegű térségi agrárinnovációs folyamat is kultiválja ezt a modellt. A folyamat egésze szempontjából hasznosnak és eredményesnek mutatkoznak/ tételeződnek azok a szereplők és működési módok, amelyek ezt a modellt követik. Ezért bármilyen fejlesztési modellben vagy stratégiai jellegű kezdeményezésben is

gondolkodik valaki a térségi agrárinnovációs folyamatot illetően, ezt a működési módot figyelembe kell vennie.

Tekintsük át röviden a pontszerű működés néhány fontosabb jellemzőjét.

- Az egyéni erőforrások felhasználása az alapozásnál, a létrehozásnál, de sok esetben később is „korlátlan" abban az értelemben, hogy a bevitt erőforrások mennyiségét és az értéket nem mérik. Ez egy érdekes csapdahelyzet, mert nem mérik a bevitt érték mennyiségét, s ezért észrevétlenül a fölépített struktúra nagyobb és komplexebb lesz, mint amit explicit módon terveztek, s többek között ebből lesznek utólag fenntartási gondok. Ezért a kialakítás után mindig nagyobb munkavolument és több pénz kell ráfordítani, mint amennyit eredetileg elképzeltek. Ez a típusú tervezés sok esetben fenntartási és működtetési gondokat okoz.
- A kialakított struktúrával kapcsolatosan bizonyos kompetenciákat fölértékelnek, másokat alulértékelnek vagy teljesen figyelmen kívül hagynak (pl. az értékesítés többpólusú jellegének megtervezése), inkább az egy biztosat keresik, s ha az kiesik, akkor nincsenek felkészülve a váltásra. Nem látják be a kommunikáció, a marketing kulcsfontosságú szerepét. Ami fontos: a hiányzó kompetenciák szerepe és fontossága nem, vagy csak diszkurzív szinten tudatosul, s amikor problémát érzékelnek, akkor azon a szinten erősítenek rá (pl. munkavégzés), amiben erősek, otthonosak. Azonban a rendszer egyik szegmensének erősítése nem pótolja a másik hiányzó szegmens funkcióját.
- A tudásmegosztással kapcsolatos nehézségek: nem tudnak érdemben különbséget tenni a saját vállalkozás, intézmény megosztható és nem megosztható komponensei között, ezért mindenhez ragaszkodnak, keveset osztanak meg és keveset kapnak másoktól. Ez nagyon költségessé teszi a tevékenységet, mindent ki kell próbálni, a hasznos és új dolgok megszerzése mindig késve történik.
- Ami részletesebb elemzésre vár, de mindenképpen érdemes jelezni: az együttműködési, partnerségi kapcsolatok helyett a képviseleti szerepre való törekvés sokkal nagyobb hangsúlyt kap. Ez a folyamatoknak nem dinamikát ad, hanem korlátozza, rövidre zárja a struktúra működését.

- A többszereplős keretekben (egy egyesületen belül, több egyesület egy keretben) a tagok közti viszony rendszerint gyorsan aszimmetrikussá válik. Egyvalaki az élre tör, vagy a többiek helyezik előtérbe. Ezután pedig akik „alul" vannak, azok nem nagyon törődnek vele, legyen a megbízott vezető dolga, hogy mit csinál, s kezdődik a megbízott vezetővel kapcsolatos diszkurzív távolságtermelés. Rendszerint nem alakul ki belső szerkezettel jellemezhető rendszer (pozíciók, munkaterületek, kompetenciák, rendezett viszonyok).
- Sok energiát visznek abba, hogy olyasmit építsenek ki, ami másnak is van, és sokba kerül a párhuzamosságok fenntartása.

Amint fentebb már utaltunk rá, az aktorok pontszerű működési módja nem agrár sajátosság, hanem sokkal átfogóbb térségi kulturális minta. Fontos jelezni azt, hogy az ilyen működési mód fejlesztéspolitikai megítélése vagy mérlegelése jogosult lehet, azonban igen komplex és sajátos térségi működési módról van szó, s elemzését vagy értékelését tekintve a fejlesztéspolitikai optika csupán egyik a sok közül.

Fejlesztéspolitikai szempontból ennek a működési módnak egyaránt vannak pozitív és negatív elemei. Többek között pozitív vonzata az, hogy a pontszerű működésben megmutatkozó önállóság vonzó, s ezért ösztönzi a szerveződések, kezdeményezések létrejöttét. Negatív vonzatként értelmezhető az, hogy a pontszerű működési mód korlátok közé szorítja a klaszterszerű működés térségi érvényesülését.

5. A rendszer funkcionális jellemzése

Az agrárinnovációs folyamat szereplőinek működéséről alkotott helyzetkép lehetőséget ad arra, hogy a rendszer egészének működéséről is megfogalmazzunk néhány észrevételt. Mindezt ma még csak bevezető, tematizáló jelleggel tehetjük, hiszen maga a folyamat elemezhető története rövid, s a rendszerszintű működési módok és trendek vizsgálata jóval hosszabb időt igényel. A funkcionális elemzés azonban ebben a formájában is hasznos lehet, hiszen a folyamat fejlesztéspolitikai tervezésének és támogatásának szükségessége – a térségi versenyképesség szempontjából – nyilvánvaló, s a problématérkép, a fejlesztési és/vagy támogatási javaslatok megfogalmazásához a működéssel kapcsolatos ismeretek hasznosak lehetnek. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az agrárinnovációs folyamat

jelenlegi működésének fontosabb értelmezési területeit és az azokhoz kapcsolható észrevételeket. A felsorolás nem jelent rögzített sorrendet vagy fontosság szerinti értékelést.

- *A folyamat térségi léptékben való önálló szerveződési és megjelenítési igénye*
  - Térségi öndefiníciós folyamathoz való kapcsolódás, abba való fokozatos integrálódás
  - Térségi előnyszerzési törekvés az országos rendszerrel szemben
- *A pontszerű működés dominanciája (kifejtését lásd az előző részfejezetben)*
- *Szinergia folyamatok*
  - Hiányzik a szemléleti alapozás
  - Kevés a kapcsolódó szakmai ismeret
  - A pontszerű működési modell lényeges mértékben hátráltatja a szinergia folyamatok térnyerését
  - Egyelőre nem alakultak ki térségi szinten elfogadott minták
- *Az országos rendszerrel való kapcsolat (lásd. Megjegyzés 1.)*
  - Kevés kapcsolat működik, inkább személyi vagy képviseleti jellegű, csak ritkán intézményesített
  - Közvetítők, ügyintézők keresésére való beállítódás: akik szükség esetén – közvetlen érdekkijárás formájában – meg tudják kerülni az országos ágazati érdekérvényesítés útját
- *A rendszeren belüli kapcsolatok alakulása, jellege*
  - A pontszerű működési modell minden területen befolyásolja az aktorok közti kommunikációt, az együttműködési formák tervezését, tényleges kialakítását és fenntartását, a szervezeti formák kialakulását
  - A rendszeren belüli intézményesített kapcsolatok kezdeményezéséhez mindig szükség van olyan térségen belüli vagy térségen kívüli szereplők közreműködésére, akik nem részesei a kialakítandó szerkezetnek, de autoritásukkal vagy logisztikai, anyagi eszközeikkel támogatni tudják azt
- *Az újszerű kezdeményezések szerepe*
  - Az újszerű kezdeményezéseknek ma nagyfokú legitimitása, pozitív társadalmi tematizációja van. Ez jelentős változás, korábban ilyen esetekben a gyanakvás és távolságtartás volt a meghatározó

- Struktúraformáló erejük egyelőre csak korlátozottan érvényesül, az esetek többségében a pontszerű működés jegyeit veszik fel

➢ *Rendszerszintű védekezési modellek és gyakorlatok működése*
- A folyamat egészére irányuló külső beavatkozás esetén aktivizálódnak akkor is, ha a beavatkozás szándéka szerint támogató jellegű
- Kisebb léptékben is mindig életbe lépnek, ha a szereplők úgy érzékelik, hogy közülük valaki (belső szereplő) a működését (szervezés, képviselet stb.) másokra is ki akarja terjeszteni, megsérti a pontszerűségre jellemző működési modellt
- Mindig életbe lép az olyan kívülről érkező tudástranszfer folyamatokkal kapcsolatban is, amelyek önálló tudásszerzést is szorgalmaznak. Nem aktivizálódik olyankor, amikor a tudástranszfer olyan technológiai tudást tartalmaz, amely az egyéni tevékenységekhez vagy opciókhoz közvetlenül és személyesen köthető

➢ *Gazdasági, megélhetési szerep*
- A pontszerű működés paraméterein belül ez a szerep rövidre zárt és erős. Diszkurzív szinten másként jelenítődik meg, de ennek különösebb jelentősége nincsen

➢ *Az innovációs tartalmak társadalmi befogadása (lásd. Megjegyzés 2.)*

➢ *Társadalmi megítélés, mindennapi beszéd és értékelés*
- Az utóbbi évek negatív tartalmú diskurzusa sokat változott, fokozatosan erősödik az a tematizáció, miszerint „hátha mégis van esély az agráriumban, hátha mégis lehet valami kezdeni a földtulajdonnal". A földtulajdonnal és az agrárium helyzetével kapcsolatos standard és affektív tartalmakkal terhelt, gesztus-jellegű negatív kijelentések megmaradtak, azonban ezek cselekvésszabályozó, magatartásvezérlő szerepe egyre kevésbé lényeges

➢ *Nyilvános társadalmi tematizáció*
- Egyre több csatornát és egyre több alkalmat vesz igénybe, pozitív tartalmú, fokozatosan erősödik
- A túlhangsúlyozott kép (kommunikáció) eltakarja az agrárinnovációs folyamat lényegi elemeit, relativizálja a megoldandó feladatokat
- Fontos szerepe van abban, hogy az agrárinnováció témakörét becsatornázza a térségi identitásépítési folyamatba

- *Politikai tematizáció*
  - A térségi politikai szintű agrár-tematizáció érdemben nem kapcsolódik össze még sem az identitás problematikával, sem a térségi (kisebbségi) érdekérvényesítéssel. Az agrárium olyan társadalmi területnek mutatkozik, amelytől a térségi explicit politikai diskurzus tart
- *Térségi szakpolitikai tematizáció*
  - Jelenléte fokozatosan erősödik (fejlesztési stratégiák, policy-alkotás), de térségi szerepvállalása egyelőre csak részleges. A mozgalom jellegű agrárinnovációs folyamatban a szakértők nem könnyen találják meg a szerepüket. Ugyanakkor szakmai szempontból az a benyomás alakul ki, hogy az agrárinnovációs folyamatban a problémamegoldások folyamatosan megelőzik (esetenként negligálják) a szakmai alapozást és a stratégiaalkotást
- *Forrásbevonási képesség*
  - Az aktorok és a kezdeményezések számához viszonyítva az önálló forrásbevonásban nagyon kevés szereplő érintett, az egyes típusok szerinti aránytalanság szembetűnő
  - A normatív támogatásokra alapozó forrásbevonás/forráskiegészítés a térségi hivatalok jelentős szervező munkája nyomán részben már rutinossá vált
- *Endogén kapacitások hasznosítása*
  - A térségi adottságokat ismerve az endogén kapacitások hasznosításáról csak alig-alig lehet beszélni. Ennek egyik alapvető oka az, hogy a pontszerű működés modellje alapvetően nem a bevonható újabb források hasznosításán alapul. A másik ok: a térségi belső adottságok nagy része az agrárinnováció aktorai számára ma még nem is minősül fölhasználható adottságnak
- *A tudástermelés, tudásmegosztás területe*
  - Gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik a térségen belüli programszerű tudástermelés (ez beruházást igényel) és a pontszerű működési modellnek nem része a tudásmegosztási praxis
- *A térségi arculat építésében való egyre aktívabb szerepvállalás*
  - A gyarapodó események és a nyilvános tematizációk révén, valamint az aktorok ismertté válásának fokozódása révén az agrárium

arculatépítési szerepvállalása fokozatosan növekszik. Ezt jelentős mértékben támogatják az eseményekhez és a termékekhez kapcsolt brand-ek, és a kapcsolódó kommunikációs praxisok

Megjegyzések a funkcionális jellemzéshez

1. Megjegyzés

Az érdekképviselet feladatait illetően a térségi agrárszereplők számára kétszintű szerveződés mutatkozik járható útnak. Egyik módja az ágazati szerveződés, a másik a térségi léptékű (nem ágazati) szerveződés.

A térségben jelentkező ágazati szerveződés a külső, országos ágazati szereplőkkel való kapcsolatban fontos, de nem versenyképes, nem elég erős, már csak számbeli súlya miatt sem. A térségen belüli szerepe fontos lehet, de ez más jellegű és más funkciójú érdekképviselet. Végső soron nem lehet elkerülni azt, hogy a térségi ágazati érdekérvényesítésnek valamilyen módon, valamilyen mértékben be kelljen tagolódnia az országos léptékű érdekérvényesítési rendszerbe, és a térségi érdek csak ebben a keretben találkozhat az országos politikával, döntéshozással. Ebben a folyamatban a sajátos térségi érdek értelemszerűen eljelentéktelenedik.

A másik szinten a térségi, nem ágazati szerveződésnek megvan az az előnye, hogy térségi politikai súlyt képvisel, ezért a kisebbségi érdekképviselet kénytelen felfigyelni, fontosnak tartja, és ilyen esetekben közvetlenül próbál hatást gyakorolni az országos döntéshozásra. Megpróbálja rövidre zárni az érdekérvényesítési folyamatot.

A térségi léptékű, nem ágazati szerveződés ugyanakkor hasznos a térségi öndefiníciós folyamat szempontjából, ugyanakkor fontos a kifele irányuló képviselet megerősítése szempontjából.

Ebből a célból előbb-utóbb meg kell fogalmazni a térségi agrárérdek alapvető komponenseit, alapelveit, és ebben a térségi agrárszereplőknek konszenzusra kell jutniuk.

2. Megjegyzés

A térségi agrárinnovációs folyamat értelmezésére mind a leírás és az értelmezés, mind pedig a várható fejlesztéspolitikai koncepció kidolgozása szempontjából hasznos eszközt jelenthetne Rogers mindmáig aktuális diffúziós elmélete.

A térségi agrárium megújulása, mint Rogers-i értelemben vett innovációs folyamat ma még a kezdeti fázisban van, egy időben több ponton indult el, többféle szinten és többféle ritmusban szerveződik. Azt lehet mondani, hogy az innováció tényleges terjedését jelenleg döntően a kényszer komponensek viszik előre (ott újítani és olyan mértékben, ahol és amilyen mértékben muszáj). A tematizációs folyamat – amint erre többször utaltunk – más jellegű, azonban ennek megvan a maga sajátos térségi szerepe. Ebben a mozgalom jellegű, sokszereplős és komplex térségi folyamatban hangsúlyosan érvényesülni látszik az a Rogers-i megközelítés, amely az innovációs befogadó közeg nagy szerepét hangsúlyozza. Ma a térségi folyamat fontos szereplői a Rogers-i fáziselemzés szerint átmeneti csoportot képeznek (újítók+korai adaptálók). Folyamatosan további újítók jelennek meg, akik közvetlen környezetük gyakorlatától igyekeznek eltérni (külső hatásra vagy egyéni meggyőződés alapján). Ezek az újítások – mint láttuk – sokfélék, egyesek éppen csak minimálisan mások, mint amit a környezet diktál, mások külső forrásra alapoznak. Sok példa van arra is, hogy az innováció egy aktor esetében csak addig tart, amíg a külső támogatás, más esetekben látható a támogatás után az innovációs folyamat fenntartására irányuló igyekezetet is. Az egészen bizonyosnak látszik, hogy az agrárinnovációs folyamat jelenlegi „mozgalmi" jellege – fejlesztéspolitikai szempontból – csak lassan növeli a „korai adaptálók" számát és társadalmi elfogadottságát, és egyelőre nem látszik, hogy mikor alakulhat ki az úgynevezett „korai többség", amely már számaránya és társadalmi presztízse folytán az agrárinnovációs folyamatot visszafordíthatatlanná tudja tenni.

(IDÉZET)

• Azok, akik az elsők között adaptálják az innovációt, jelentik az összes alkalmazó kb. 2.5%-t. Ők az ún. újítók. A csoport tagjaira jellemző a kockázatvállalásra való hajlandóság és a fokozottabb érdeklődés az újdonságok iránt. Épp ennek köszönhetően általában több és szélesebb körű, az adott társadalmi csoporton túlnyúló kapcsolatokkal rendelkeznek. Az újítók csoportján belül gyakori az egymás közti személyes kapcsolat és kommunikáció, még akkor is, ha az egyének földrajzilag távol laknak egymástól. Emellett általában bőséges anyagi és technikai forrásokkal, tudástőkével rendelkeznek. Az újítók csoportjának tagjai igen fontos szerepet töltenek be az diffúziós folyamatban, hisz ők azok, akik külső kapcsolataik segítségével behozzák az adott közösségbe a innovációt.

• *A korai adaptálók csoportja az összes csatlakozó következő 13,5%-a. Jellemző rájuk, hogy az adott társadalmi rendszer tekintélyes, véleményformáló tagjai. Ezért a potenciális adaptálók számára mintát és jelentős információforrást jelentenek.*

• *A csatlakozásban az első nagyobb csoport a 34%-át alkotó, ún. korai többség. Ennek tagjai ugyan ritkán foglalnak el véleményalkotó pozíciókat, de az adott rendszerben jól integráltak. Jellemző rájuk, hogy alaposan megfontolva és óvatosan döntenek, ezért esetükben az előző két csoporthoz képest jóval hosszabb időt vesz igénybe az adaptálás procedúrája. A diffúzió folyamatában igen fontos szerepet tölt be ez a csoport, hiszen ők képezik az átmenetet a korán és a viszonylag későn adaptálók közt.*

http://www.diffuzio.hu/rogersi

Rogers, Everett M. Diffusion of Innovations. Fifth Edition, New York, 2003

Problématérkép, javaslatok

A térségi agrárinnovációs folyamat alapvető jellemzője az, hogy – az utóbbi években nagyon fölgyorsult nyilvános, illetve mindennapi tematizáció következtében – diszkurzív szinten jelentősebb mértékben mutatkozik térségi modernizációs tényezőnek, mint amilyen a tényleges jelenlegi térségi modernizációs szerepe.

A megjelenített és a tényleges térségi modernizációs szerep közti különbség – mint az elemző részben többször is utaltunk rá – azzal kapcsolatos, hogy az agrárinnovációs folyamat egyre nagyobb mértékben részévé válik a térségi léptékű identifikációs folyamatnak, ugyanakkor a felpörgetett tematizáció egyfajta védő és legitimáló burok az agrárinnovációs folyamat eseményei és szereplői számára is. A vizsgált térség jellegéből, működéséből, valamint a székelyföldi léptékű identifikációs folyamat várható erősödéséből adódóan a megjelenített és a tényleges térségi szerep közti különbség továbbra is megmarad. Ezt a különbséget (kettősséget) a fejlesztéspolitikai és támogatási gyakorlatban mindenképpen érdemes figyelembe venni. Jó tudni, hogy egy éppen soros támogatás vagy fejlesztési elképzelés milyen mértékben erősíti a megjelenített és/vagy a valós modernizációs szerepet. Jellemző példa az ilyen döntésekre a kiadványok, a szakmai rendezvények vagy éppen a szerveződések létrejöttének támogatása. Az alábbiakban bemutatott problématérkép, valamint az ahhoz kapcsolódó támogatási javaslatok a tényleges modernizációs szerep erősítésére vonatkoznak.

Amint azt az előző fejezetben jeleztük, a térségi agrárinnovációs folyamatnak „társadalmi mozgalom" jellege van, ami azt jelenti, hogy sokféle szereplő sokféle akcióval vesz részt benne. Maga a folyamat mind a célok, mind a fölhasznált források, az alkalmazott módszerek tekintetében többpólusú. A folyamat ma már „önjáró", valamilyen szinten külső ösztönzés és támogatás nélkül is működik.

Ez az agrárinnovációs folyamat értelmezhető a Rogers-i diffúzióelmélet alapján: kezdeti fázisban van, egyszerre több ponton, többféle módon indult. Jelenlegi állapotában még elsősorban a kényszer-komponensek viszik előre (annyi változás, amennyi feltétlenül kell, amennyi pillanatnyilag kell, amennyi az adott helyzet pillanatnyi megoldásához kell).

A folyamat a jelenlegi állapotában még nem generál térségi léptékű strukturális változásokat, többféle hiányossága van, amelyek a térségi léptékű modernizációs funkció térnyerését korlátozzák.

Az elemzői munka nyomán megfogalmazott Problématérkép azokat a tényezőket veszi számba, amelyek – részleges vagy teljes hiányuk, más esetben pedig kedvezőtlen hatásuk okán – az agrárinnovációs folyamat térségi modernizációs szerepét a jelenlegi helyzetben korlátozzák.

A Problématérkép egyes tényezői egyben a szükséges/javasolt támogatások területeit is jelölik, amelyekhez egyenként konkrét Programcsomagok rendelhetők.

Az alábbiakban bemutatjuk a székelyföldi agrárinnovációs folyamat Problématérképének elemeit (egyben: támogatási területek). A következő lépésben tárgyaljuk azokat az alapelveket, amelyeket – az agrárinnovációs folyamat jellegéből és térségi szerepéből adódóan – minden támogatási gyakorlat tervezésénél és kivitelezésénél célszerű figyelembe venni. A következő lépésben összefoglaló táblázat formájában mutatjuk be a támogatási területekhez kapcsolt program-javaslatokat, majd az egyes programjavaslatok egyenként kidolgozott bemutatása következik.

1. Problématérkép – az agrárinnovációs folyamat térségi modernizációs szerepét korlátozó tényezők, egyben kijelölt támogatási területek

A térségi agrárinnovációs folyamat támogatásának két alapvető modellje létezik. A kétféle modell szemléletében és gyakorlatában nagyon lényegesen eltér egymástól, s nem utolsósorban a támogatás hasznosulása tekintetében is más és más jellegű eredményhez vezet.

Az egyik támogatási modell a helyzetképben részletesen bemutatott pontszerű működést erősíti. A pontszerű működés eredménye az, hogy a potenciális támogató többféle eseti, egyedi támogatási kérést kap a folyamat szereplőitől, s az adott innovációs pont szempontjából a kérés teljes mértékben megalapozott. A támogató – a forrás nagysága függvényében – válogat a támogatás-igénylések között. Mivel mindeniket jogosultnak tartja, igyekszik minél több szereplőt támogatni, ennek érdekében az egyes támogatások mértéke csökken. A támogatás közvetlen hatása az, hogy a kiválasztott innovációs pontok erősödnek. A támogató ugyanakkor bízik abban is, hogy a támogatás hasznosulása valamilyen módon túllép az egyedi eseten, kisugárzik a környezetére, s meg van győződve arról, hogy az egyedi támogatás révén tulajdonképpen a folyamatot támogatta. Mivel a támogatás egyszeri és adományozó jellegű akció, a támogatónak nincsen rálátása a támogatás hasznosulásának folyamatára, s eredményességére sem. A támogatási gyakorlat szlogenje: „Hová, kinek, milyen segítség kell?"

A másik támogatási modell a folyamatszerűséget helyezi előtérbe. Azt szeretné elérni, hogy a támogatás – kisebb vagy nagyobb léptében – agrárinnovációs folyamatokat generáljon vagy erősítsen, amelyek a támogatás után is működőképesek maradnak. Ilyen jellegű kérések a térségben nem, vagy csak nagyon kis számban fogalmazódnak meg, mert a szereplők – a pontszerű működés modellje alapján – az egymás közti kapcsolódás mintáit, a folyamatszerű akciókba való bekapcsolódás lehetőségeit kevésbé keresik. Az agrárinnovációs folyamatot támogató cselekvések vonatkozásában inkább külső szolgáltatóra várnak (pl. felvásárlás, szervezés, érdekképviselet, stb.), nem arra törekednek, hogy ezeket a műveleteket a saját működésükbe – egyedül vagy térbeli/ágazati szerveződés keretében – beépítsék. A második modellhez tartozó támogatás folyamatos térségi kapcsolatot igényel, az anyagi támogatáshoz rendszerint szakmai-logisztikai támogatást is kapcsolni kell, a pontszerűen működő szereplők úgy érzik, hogy a támogatás direkt módon nem segíti őket, az eredmény nem azonnal jelentkezik.

A támogatási gyakorlat szlogenje: „Milyen módon lehet a folyamat egészét vagy egy-egy szegmensét erősíteni?"

A Problématérkép és az ahhoz kapcsolt támogatási javaslat a második támogatási modell szemléletét és módszertanát követi. Ez korántsem jelenti azt, hogy az első modell szerinti pontszerű támogatásoknak ne lenne haszna, fejlesztéspolitikai értelme. Ugyanakkor nyitott lehetőség a kétféle modell kombinálása, ahol a pontszerű támogatás tartalmazza – mintegy előírja – a pontszerű szereplők közti valamilyen szintű összekapcsolódást, együttműködést.

Az agrárinnovációs folyamat Problématérképének szerkezete

- Szinergiahiány, belterjesség, pontszerű működés (szemléletben és gyakorlatban)

- Alacsony fokú innovációs képesség/hajlandóság. Az újításokat az esetek többségében a megélhetési kényszer, a környezetben tapasztalt divatszerű modell vagy az újításra igénybe vehető támogatás ténye/lehetősége ösztönzi.
- A szervezeti intézményesültség alacsony szintje. A kialakított szervezetek működéséből hiányzik az a tudás és az a gyakorlat, amely ezeket a szervezeteket az önfenntartás és a professzionalizálódás irányába vihetné el.

- Klaszteresedés kezdetleges szintje. A szemlélet és a módszertan még mindig idegennek tűnik a térségi aktorok szemében.

- A térségen belüli erőforrásokat mozgósító beruházások alacsony mértéke. Az agrárium terén nagyon jelentős a „holt tőke", az erőforrások tartalékolása nagyobb súllyal esik a latba, mint annak mozgósítása. Az agrárinnovációban hasznosítható endogén adottságok egy jelentős csoportjára a szereplők nem is tekintenek erőforrásként. Pl. gasztronómiai tudás, tájkép és tájkultúra, természetközeli életvezetési módok stb.

- A térségen belüli tudástermeléssel és tudásmegosztással kapcsolatos hiányosságok.

- Az innovatív gyakorlatok térségi alkalmazásával kapcsolatos ismeretek hiánya. A térségi szereplők az egyéni és a csoportos tanulmányutak révén más országokban, más környezetben nagyon sok „pozitív példával" találkoztak, s ezeket mint vágyképet meg is fogalmazzák maguknak. Ezeknek a vágyképeknek a saját környezetre való „lefordítása" azonban rendszerint meghaladja a szereplők kompetenciáját, ehelyett utánzásra törekednek, s ez néha sikeres, néha nem. Ugyanakkor a térségen belüli sikeres gyakorlatok nem ismertek.

- Az agrárinnovációhoz kapcsolódó konzervatív (nem versenyképes) térségi tudások kezelése.

- A szerkezeti viszonyok rendezetlensége. Az ágazati és a térségi szerveződés kialakításának és összehangolásának problémaköre.

2. Alapelvek támogatási programok megtervezéséhez és kidolgozásához

A térségi társadalom jellegéből, valamint az agrárinnovációs folyamat szerveződéséből és működési módjából következően a támogatási gyakorlatot célszerű az alábbi alapelvekre építeni.

1. A támogatás a térségi/helyi adottságokra legyen adaptálva.
2. A támogatás olyan kezdeményezésre alapozódjon, amely tényleges igényként vagy alapszinten elindult folyamatként már létezik, azt teljesítse ki, vagy fejlessze tovább.
3. A támogatás keretében a szinergia elvének kötelező érvényesítése: a támogatásnak legyen mérhető hatása más aktorokra is (ágazaton belül és/vagy ágazatközi, térségközi léptékben).
4. A támogatás szegmentáris jellegének érvényesítése.
5. A térségi léptékű kettős szerveződés tudomásul vétele és támogatása.

Az első három támogatási elv hangoztatása tulajdonképpen nem jelent újdonságot, hiszen az első kettő a vidékfejlesztési gyakorlat ma már széles körben ismert és alkalmazott elve. Elsősorban azt jelenti, hogy az alulról szerveződő kezdeményezésekre célszerű ráépíteni a támogatási gyakorlatot. A szinergia szempontjának bevezetése is egyre fokozottabb mértékben teret hódít, hiszen a vidék, mint térség fölértékelődése egyértelműen vonja maga után a különböző szereplők közti együttműködés igényét. Gyakorlatilag nem lehet vidéki léptékben versenyképességről beszélni a szinergia-folyamatok beindítása, a térségi fejlesztésben érdekelt aktorok valamiféle együttműködése nélkül. Ez azért nagyon fontos, mert ebben a térségben a komplex értelemben felfogott agrárinnováció modernizációs lehetősége kulcsfontosságú.

A támogatás szegmentáris jellege újszerű elv, és kifejezetten a támogatás pragmatikus részére irányul, ezért erről részletesebben kell beszélünk. A térségi léptékű kettős szerveződés figyelembe vétele pedig sajátos, a térség etnikai jellegéből és öndefiníciós törekvéséből adódik.

A támogatás szegmentáris jellege

A támogatott rendszer egészén belül célszerű kijelölni olyan „szeleteket" (szegmenseket), amelyek egyfelől a támogatást fogadni tudják, másfelől pedig a kapott támogatást úgy hasznosítják, hogy az a rendszer további szeleteire is gyakoroljon valamilyen innovációs hatást. Joggal tehető fel a kérdés, hogy miért

nem lehet vagy miért nem célszerű a rendszer egészére irányuló (integratív) támogatás, vagy a rendszer egyes szereplőire irányuló (pontszerű) támogatás? A válasz röviden a következő:

A „térségi agrártérkép" című fejezetben bemutattuk, hogy miként működnek a rendszeren belül az egyes „pontok" (vállalkozások, egyéni gazdálkodók, helyi egyesületek stb.). Működési módjuknak sajátos befele forduló jellege van, s ez azt jelenti, hogy az ilyen működési mód a támogatást úgymond „elnyeli", vagyis oly módon használja fel, hogy annak a környezetére vonatkozóan kimutatható hatása várhatóan nem lesz. Ezért a pontszerű támogatások esetében annak nagyobb a valószínűsége, hogy maga az adott „pont" erősödhet ugyan a támogatás nyomán, de a kapott támogatás nem generál a környezetében innovatív kisugárzást.

Az integratív (a rendszer egészére irányuló) támogatás esetében olyan kollektív jellegű védekezési magatartás alakul ki, amelyet az 1989 utáni időszakban gyakran tapasztalhattunk. A térségi szereplők a fentről/kintről érkező, a rendszer egészére irányuló beavatkozást – akkor is, ha az támogatást jelent – mindig a bevált, megszokott rend elleni támadásként érzékelik/értelmezik. Például akkor is, ha ez a rendszer egészére irányuló támogatás mondjuk egy hírlevél vagy egy mindenkinek szóló sajtókiadvány, tanácsadás vagy képzés stb. A rendszer egészére irányuló kínálathoz előre nem látható, ki nem számítható beavatkozási szándékot kapcsolnak, s arra törekednek, hogy különféle hárítási technikákat léptessenek életbe a kezdeményezéssel szemben. Ennek sokféle, még az 1989-es változás előtt begyakorolt formája van, ezeket a technikákat korábban a decentralizációs törekvések elleni védekezés vizsgálata során vettük számba. Jellegzetes technika a külső kezdeményezés nyelvi-szimbolikus lefokozása és eltávolítása, az alkalmazás halogatása vagy mellőzése, a már működő saját gyakorlat fölértékelése a javaslattal szemben. Ezért gyakran azt tapasztaljuk, hogy a rendszer egészére irányuló változtatások (beleértve a támogatási módokat is) a rendszert inkább védekezésre késztetik, a támogatással a vélt/tervezett hatás ellenkezőjét érjük el: változás helyett visszalépést, a rendszer védekezési stratégiáinak aktivizálódását.

Megoldási lehetőséget – a térségi társadalom működési jellemzőiből adódóan – a szegmentáris jellegű támogatás jelenthet. Ennek lényege (a részletesebb szakmai/szakirodalmi kifejtést ez esetben mellőzzük): a támogatással a rendszeren belül egy olyan „szeletet" próbálunk mozgásba hozni, amelyen belül reális lehetőség van az aktorok együttműködésére, a szakmaiság érvényesítésre, a támogató és a

szegmens közti tudástranszfer működtetésére, az adott szegmensen belül a szinergiák kialakulására. Ha találtunk olyan szegmenst, amelyben már van ilyen kezdeti fázisban lévő gyakorlat, vagy adottak az ilyen gyakorlat kialakításának feltételei, akkor a fentiekben felsoroltakat a támogatás feltételéül kell szabni.

Ami azonban minden ilyen jellegű támogatási folyamatnál nagyon fontos: nem elegendő a folyamat elindítása, az újszerű működés kereteinek megteremtése és a keret létrejöttének finanszírozása. Szükség van arra – s ez már jóval kevesebb anyagi támogatást igényel –, hogy támogató vagy valamilyen más, az adott szegmensen kívüli, szakmai-intézményi autoritással rendelkező szerepelő a folyamatot egy ideig menedzselje. Amint azt a Térségi Agrártérkép című fejezetben a helyi újszerű kezdeményezések elemzésekor bemutattuk, az egy adott szegmensen belüli aktoroknak a folyamatmenedzsmentben nincsen autoritása, s ezért minden olyan sikeres kezdeményezés, amely nem tudja biztosítani a folyamatmenedzsment autoritását, rövid távon leáll vagy vegetálásra kényszerül.

A szegmentáris támogatási elv tehát háromféle feltételt/követelményt tartalmaz. Egyfelől az arra irányuló törekvést, hogy a rendszeren belül találjunk olyan szegmenseket, amelyek keretén belül változást, innovációt lehet elindítani. A másik feltétel az, hogy a támogatott folyamat keretében az aktorok együttműködése, a szakmaiság érvényesítése, a támogató és a szegmens közti tudástranszfer működtetése, az adott szegmensen belül a szinergiák kialakítása legyen a támogatás feltétele. Végül pedig a harmadik követelmény:

a támogató tudja biztosítani – akár saját maga szerepvállalása, akár szakmai szereplő bevonása révén – a támogatással elindított változási folyamat menedzsmentjét. Ezen feltételek biztosítása esetén van esély arra, hogy az adott szegmensen belül innovatív folyamat induljon be, ez az innovatív folyamat sugározzon ki a környezetére, és az egész támogatási kezdeményezés ne váltson ki a rendszer egészében védekezési, hárítási technikákat.

A kétszintű szerveződés modellje

Amint arra az elemző részben rámutattunk, a térségi szerveződés hatékonysága érdekében túl kell lépni az ágazati szerveződés általánosan ismert modelljén. Nem tűnik elegendőnek az az eljárás, hogy a térségi szereplők ágazati érdek mentén megszerveződnek, majd ezeket megpróbálják az országos struktúrák keretében érvényesíteni.

Emellett szükség van olyan térségi léptékű, minél több térségi szereplőre és minden ágazatra kiterjedő rendszer(ek) kiépítésére, amelyeknek célja a térségi folyamat egészének támogatása, a térségi agrárinnovációs folyamat térségi rendszerré való fokozatos átalakítása. Jelenleg a térségi folyamat belső erőforrásokból ilyen funkciókat nem tud létrehozni és fenntartani, ehhez mindenképpen külső anyagi és szakmai-logisztikai támogatás szükséges. Erre a modellre szolgáltat példát a csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány Székelyföldi Agrárinnovációs Centruma (a modell ismertetését lásd lentebb).

Ilyen minden térségi agrárinnovációs szereplőt támogató funkció lehet például:

- a térségbe irányuló tudástranszfer ösztönzése (ma is zajlik, de többnyire kisebb-nagyobb szereplő csoportok érdekei szerint)
- a tudástermelés és tudásmegosztás
- közösségi tér kialakítása és működtetése (reflexivitás és térségi léptékű agrártematizáció)
- szolgáltatások (hírlevelek)
- képzések koordinálása
- rendszeres és formalizált egyeztetések szervezése, menedzselése
- az agrárium térségi innovatív szerepének és térségi munkaerőpiaci szerepének térségi léptékű modellezése
- stratégiai jellegű térségi képviselet ösztönzése
- a térségi agrárinnovációs folyamatok rendszeres monitorizálása.

Mindezek olyan térségi léptékű alapfunkciók, amelyek ma még nincsenek kialakítva, s ezek hiánya nagymértékben meghatározza azt, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat csak lassan professzionalizálódik, csak igen lassú az az átalakulás, amelynek eredményeként a mozgalom jellegű agrárinnovációs folyamat erős térségi rendszerré állhatna össze, s amelynek nyomán az agrárinnováció a térségi modernizációs folyamat és a térségi öndefiníciós folyamat fontos tényezőjévé válhatna.

3. Támogatási területek és programok összefoglaló táblázata

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	**PROGRAMOK**
1.	**A szervezeti intézményesültség erősítése**	- Egyesületek, szervezetek professzionális intézményi menedzsmentjét támogató programok

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	**PROGRAMOK**
2.	**Klaszteresedési folyamatok támogatása**	- Ágazati és területi jellegű klaszterfolyamatok támogatása - Ágazatközi, projektalapú klaszterek ösztönzése, modelljellegű kísérletek támogatása - Innovációs folyamatot generáló támogatás számára térségi célcsoportok létrehozása és működtetése (pl. húsmarha-termelők, halgazdaságok, agrárturizmus, stb.)
3.	**A térségen belüli erőforrásokat mozgósító beruházások ösztönzése**	- Agrártermékek kistérségi/táji léptékű értékesítési/menedzsment programjainak indítása - Hegyi kaszálók hasznosításának komplex programja
4.	**Innovációs képesség erősítése**	- A háztáji gazdálkodás modelljének támogatása - Termékmenedzsment és termelő menedzsment tudások térségi bevezetése
5.	**Szinergiafolyamatok erősítése**	- Szereplőpárok együttműködésén alapuló programsorozat kezdeményezése és támogatása
6.	**A térségen belüli tudástermelés és tudásmegosztás**	- Térségi tudásbázis és információs szolgáltató központ működtetése. Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum - Sikeres térségi gyakorlatok megjelenítése - „Agrárnapok” – Éves, térségi, kiemelt, tematikus, többszintű rendezvénysorozat

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	PROGRAMOK
7.	**Az innovatív gyakorlatok térségi adaptációja**	- Térségi Vándoregyetem-program - Térségen kívüli sikeres modellek térségi adaptálása célszeminárium formájában
8.	**Mentalitásváltás támogatása**	- Térségen belüli, többszintű tanulmányutak (gazdatalálkozók) - Egységes térségi agrárkommunikációs rendszer kialakítása és működtetése
9.	**A szerkezeti viszonyok rendezése**	- A szakmai/ágazati és a térségi léptékű érdekképviseleti és érdekérvényesítési modell szakmai kidolgozása

4. Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum

A székelyföldi térség 1989 utáni társadalmi folyamataival kapcsolatos elemzések egyértelműen mutatják azt, hogy a térségnek szüksége van olyan komplex kitörési/fejlesztési programra, amely:

- Alapvetően a térségi saját adottságokra alapozó innovációt ösztönzi;
- Teret és keretet ad a térségbe irányuló tudástranszfernek és a térségi tudástermelésnek;
- Egyszerre támogatja a foglalkoztatási szegmenst és a térségi, lokális identitásfolyamatokat, arculatfejlesztést;
- Hálózatba, klaszterbe fogja a számos eseti, egyedi, változó időtartamú kezdeményezést.

Figyelembe véve a térségi adottságokat, a családi háztartások működési modelljeit, valamint az elmúlt két évtized kezdeményezéseinek jellegét, olyan komplex agrárinnovációs projekt működtetése szükséges, amely a helyi jellegű termékektől a tájkultúráig, a termelési technológiák megismerésétől a kommunikációs és marketing kérdésekig, a termék-előállítás sikeres gyakorlataitól a többszintű

szakmai képzésig és ismeretterjesztésig a vidéki térségekre jellemző „agrár" kérdéskör minél több szegmensét átfogja és rendszerbe foglalja.

A megjelölt kulcsfontosságú fejlesztéspolitikai témakörnek kíván szakmai szereplője lenni – integráló és szolgáltató funkciók fölvállalása révén - **a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány bázisán szervezett Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum**. Az agrárinnovációhoz kapcsolódó tevékenységek és szereplők ma vagy individuális léptékben próbának érvényesülni, jobb esetben csak szűk szegmensekbe szerveződnek (csak termelők, csak értékesítők, csak turizmusban érdekeltek, csak szakértők). Az egyes szereplők és az egyes szegmensek között nincs elegendő érintkezési felület, ezért nem érvényesülnek azok a szinergikus hatások, amelyek a többféle ágens egymáshoz kapcsolásából erednének. A Centrum alapvető feladatának tekinti a szegmensek közti szinergikus hatások generálását oly módon, hogy összekapcsolja a témakör térségi információit, a különböző szegmensek szereplőit, létrehozza és működteti azokat a hálózatokat és társadalmi nyilvánosságokat, amelyek a témakör egésze számára támogató és referenciakeretet jelentenek.

Kutatási eredmények szerint továbbra is nagyon erős a háztartások többségének az agrárjellegű tevékenységek iránti affinitása. A javasolt agrárinnovációs projekt az inkluzív fejlesztés olyan modelljét képviseli, amely az utóbbi években szakmai és szakpolitikai téren egyaránt előtérbe került. Kulcselemei: a foglalkoztatási helyzet és a versenyképesség javítása a rurális térségekben elsősorban az endogén kapacitásokra alapozva, munkaigényes tevékenységek és beruházások ösztönzése, endogén adottságokat alapozó innováció, a versenyképesség társadalmi oldalának erősítése. A térség erre a modellre nagyon alkalmas, azonban kezdeményező és integráló szerepet fölvállaló projektre/intézményre van szükség.

Az Agrárinnovációs Centrum tevékenysége

- Képzési programok modul
- Ismeretterjesztési modul
    - Módszertani központ
    - Best practices
    - Termék és technológia bemutatók szervezése
- Sikeres gyakorlatok promóciója és társadalmasítása

- Térségi információ menedzsment modul
    - Adatbázis építés
    - Térségi információs hírlevél
- Hálózat és klaszterszervezési modul
- Rendezvényszervezési modul
    - Konferenciák, műhelytanácskozások
    - Online előadások szervezése
- Térségi folyamat monitoring
    - Az agrárinnovációhoz kapcsolódó társadalmi folyamatok nyomon követése
    - A program társadalmasításának hatását elemző tevékenység